

Vasile Nedelcu

TUPILAȚI
un sat de pe Valea Elanului
file de istorie

© Editura EIKON

București, Calea Giulești 333, sector 6
cod poștal 060269, România

Difuzare / distribuție carte: tel/fax: 021 348 14 74
mobil: 0733 131 145, 0728 084 802
e-mail: difuzare@edituraeikon.ro

Redacția: tel: 021 348 14 74
mobil: 0728 084 802, 0733 131 145
e-mail: contact@edituraeikon.ro
web: www.librariaeikon.ro, www.edituraeikon.ro

Editura Eikon este acreditată de Consiliul Național al Cercetării
Științifice din Învățământul Superior (CNCSIS)

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

NEDELCU, VASILE

Tupilați - un sat de pe Valea Elanului : file de istorie / Vasile

Nedelcu ; cuvânt înainte de Lucian-Valeriu Lefter. - București :

Eikon, 2023

Conține bibliografie

ISBN 978-606-49-1031-8

I. Lefter, Lucian-Valeriu (pref.)

908

Redactor: Leonard-Mihail Rădulescu

DTP: Valerian Susan

Editor: Valentin Ajder

VASILE NEDELCU

TUPILAȚI

UN SAT DE PE
VALEA ELANULUI

FILE DE ISTORIE

Cuvânt înainte de Lucian-Valeriu Lefter

E I K O N

București, 2023

*În memoria părinților mei și
a surorii mele, Tica*

Satul meu, Tupilați,

*Un colț de rai sub blândul soare,
Cu câmpuri, vii și oameni calzi,
În lume el nu are asemănare.*

*Aici lumina zilei am văzut,
Am copilărit și m-am format,
În familie, școală, și-n biserică din sat.*

*Aripile mi-au crescut,
Să zbor de mic spre necunoscut.
Și satul meu în suflet l-am purtat.
În lume cât am colindat.*

*Mă întorc cu drag la el mereu
Acolo simt că-i locul meu.
Și-n veci ne va fi admirat,
De neamul meu, iubit și respectat.*

Autorul

CUVÂNT ÎNAINTE

Valea Elanului a intrat de multă vreme în istoriografia românească. Un studiu istoric despre satele și stăpânii de aici a fost alcătuit de Gheorghe Ghibănescu, în 1912, în chip de introducere la volumul care cuprinde documentele Cuzeștilor, a cărei veche obârșie se află în ținutul Fălciului, alături de cele ale marilor familii Cantemir și Costache. Aceste neamuri boierești au dat țării personalități marcante, care au trasat destinul politic și cultural al Moldovei în veacurile trecute. Iar vremurile mult mai vechi, pentru care lipsesc documentele scrise, au fost cercetate de un pasionat arheolog, învățătorul Marin Rotaru, cu studii și articole răspândite în publicații de specialitate, care a publicat și o revistă în satul natal Giurcani, „Elanul”, dar și un volum de specialitate, „Antichitățile Elanului”, dedicându-și întreaga viață cunoașterii acestor locuri.

Prin însăși numele ce-l poartă, Valea Elanului reprezintă istoria frământată a acestor locuri, amintindu-ne de populațiile care s-au succedat aici de-a lungul secolelor. Originea hidronimului provine din limba veche turcică peceneg-cumană, „alan” însemnând „șes, pășune, luncă”, dar și „câmpie, vale”, care sub influență ucraineană, în secolele XIII-XIV, a devenit Ialan, apoi a evoluat spre Ielan-Elan, ca denumire a văii străbătute de un râu, așa cum considera lingvistul Dragoș Moldovanu. Între așezările acestei văi se află și Tupilații, un sat a cărui evoluție istorică poate fi privită ca o radiografie secvențială pentru o zonă mai extinsă. Originea numelui așezării este greu de identificat, iar istoria proprietății nu poate fi urmărită mai mult de 400 de ani. Numele satului apare într-un act de judecată al unei părți din moșia Pogoceni, fiind scris de preotul Ștefan din Tupilați, dar păstrat doar într-o copie târzie, datată relativ la vremea domnitorului Moldovei Vasile Lupu (1634 – 1653).

Prima mențiune documentară certă atestă trecerea la o nouă etapă a istoriei satului. La 1 iunie 1672, Lazăr Moșuleț și fiii săi, care erau răzeși în sat, au dăruit comisului Ștefan Cerchez partea lor de moșie din Tupilați, de pe apa Elanului; ulterior, la fel au procedat și ceilalți proprietari. Răzeșii reprezintă o caracteristică a istoriei noastre sociale, fiind moștenitorii sau urmașii celui dintâi stăpân al satului, un boier din vremea lui Ștefan cel Mare sau mai de dinainte, care și-au împărțit succesiv moșia, fărâmițată la fiecare nouă generație, în lipsa unei reglementări juridice care să acorde dreptul de moștenire doar primului născut, precum în Occident. Răzeșii erau așadar stăpâni de pământ, care dețineau părți în mai multe sate și moșii, în virtutea alianțelor matrimoniale ale părinților, bunicilor și străbunicilor lor. Fărâmițarea proprietății i-a angrenat însă în lungi procese funciare, unele judecări trecând de la o generație la alta, încât au fost nevoiți să renunțe prin vânzare sau danie la părțile lor, de multe ori pentru că nu-și mai puteau achita obligațiile fiscale.

De acum înainte, curgerea stăpânirii satului poate fi urmărită grație descendenței genealogice a celor care l-au stăpânit. Comisul Ștefan Cerchez a fost căsătorit cu Axița, fiica marelui postelnic Enache Palade, iar mai târziu moșia a ajuns în stăpânirea mării familii boierești Costache, datorită căsătoriei lui Manolache Costache cu Maria, fiica lui Ion Palade, la 1765. Și satul a rămas în proprietatea acestei familii până în doua jumătate a secolului al XIX-lea, printre cei care l-au stăpânit numărându-se și Grigoraș Costache, tatăl mitropolitului Veniamin Costache, care a primit moșia Tupilați danie de la sora sa, monahia Elisabeta. La 1816, moșia era administrată de Șerban Costache zis Negel, fratele mitropolitului, iar în această perioadă, probabil, au fost colonizați aici găgăuzii, un grup etnic turcesc vechi, potrivit afirmației istoricului Gheorghe Ghibănescu. Ipoteza poate fi veridică, dacă avem în vedere că în acea perioadă, cuprinsă între ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea și primele decenii ale celui următor, pe teritoriul actualului județ Vaslui s-au desfășurat acțiuni de colonizare a unor grupuri de populație din nordul Bucovinei (ucraineni), din sudul Dunării (bulgari) și de peste munți, din Transilvania.

Vechile sate se depopulasera masiv din cauza epidemiilor de holeră sau de alte boli, fiind nevoie de mână de lucru pe moșii. Oricum, până spre jumătatea secolului al XX-lea, în unele dintre aceste sate din județul Vaslui, precum nepoții și strănepoții celor veniți din nordul Bucovinei, încă mai știau unele cântece și colinde în limba ucraineană.

Atunci când bunicii dispar, rădăcinile familiei încep să devină tot mai difuze. Urmașii își vor reaminti originile din poveștile părinților și bunicilor, peste care totuși se așterne tot mai mult uitarea. Autorul acestei cărți trăiește acest imperativ al salvării de la neuitare a istoriei satului natal, după propria mărturisire: „Atunci când omul ajunge la maturitate, privește cu nostalgie peste umărul vieții și răsfoiește filele albumului din rafturile prăfuite ale inimii. Cu toții avem sentimentul de întoarcere în trecut și în același timp toți suntem robi ai destinului. Pe unii, școala și respectiv viața, destinul, ne-a îndepărtat de locurile natale, de colegi, de prietenii din copilărie. Și așa cum gândurile zboară, ne aduc în actualitate anumite fapte și evenimente. Când pășesc pe bucata mea de glod, casa părintească, simt cum rădăcinile mi se înfig mai adânc în pământ, căci pământul acesta le-a oferit căldură și le-a dăruit tot ce au avut nevoie părinților noștri pentru a ne crește mari și a ne vedea la casele noastre”.

Respectând structura clasică a unei monografii de localitate, autorul a reușit să atingă toate capitolele principale necesare unei asemenea lucrări: așezare geografică, aspecte din istoria locului (atestări arheologice și menționări documentare), istoria proprietății (fundamentală pentru înțelegerea istoriei satului medieval și modern), evoluția administrativă, instituțiile satului (biserica și școala), cultură și societate (biblioteca, căminul cultural, dispensarul etc.), capitol completat de următorul, dedicat aspectelor folclorice și de istorie orală, fiind anexate secțiuni documentare foarte importante pentru cunoașterea istoriei locale.

Misterul unor aspecte din istoria satului l-a îndemnat pe domnul Vasile Nedelcu să caute înțelesul aflat dincolo de „spiritul zeflemitor al unor cetățeni din satele vecine care se adresau consătenilor mei cu apelativul de bulgar, turc ori găgăuz”. Și, urmând calea grea a cercetării,

a ajuns să scrie această carte, pentru care am ales, în loc de încheiere, cuvintele domniei sale: „Astăzi, datele și informațiile abundă în multe publicații istorice, însă multe dintre ele fiind controversate, trebuie recercetate. Valorificând sursele orale obținute în anii din urmă, coroborate cu cele găsite în documente, am putut să ajung la o concluzie mai apropiată de adevăr. În același timp, este și o oportunitate pentru mine de a relata și unele aspecte din anii copilăriei și de a împărtăși împreună cu consătenii mei o parte din trăirile și sentimentele acumulate în timp, îndeplinindu-mi totodată și o datorie morală față de înaintași”.

Doctor în istorie,
Lucian-Valeriu LEFTER

Harta României

ÎN LOC DE PREFAȚĂ

SUFLETE ADORMITE PE GLIA STRĂMOȘEASCĂ

De când mă știu și pe astă lume am fost zămislit'
 În casa și pe pământul părinților am trăit.
 Căci părinții și bunicii noștri mult pământ au deținut,
 Și au muncit din greu și au trudit,
 Cu uneltele rudimentare ce la îndemână în acele timpuri le-au avut.
 Cu intemperiiile vremurilor s-au luptat,
 Și peste seceta cea mare au dat.
 Cu plugul tras de boi și cu calul au arat,
 Cu carul și căruța au cărat.
 Și din recolta puțină ce-au încasat,
 Au dat și „cote” mari la stat.
 Dar ei nu s-au înspăimântat,
 Și toate greutățile, cu stoicism le-au înfruntat.
 Și an de an au adunat,
 Ca noi să avem traiul decent – asigurat.
 Și pământul nu și l-au abandonat,
 Chiar și atunci când totul s-a colectivizat.
 Au rămas fideli vetrei lor, în sat.
 Cu speranța că, odat' și odat',
 Pământul le va fi înapoiat.
 Ca mai apoi, așa s-a și întâmplat,
 După revoluție, în posesia lui au intrat.
 Dar cel mai mult și cu drag s-au ocupat
 De via lor cea de dincolo de sat,
 Pe care o iubeau ca pe ochii din cap.
 Că și copilăria noastră tot pe acolo s-a consumat.

Cu verile fierbinți, petrecute-n deal la vie,
Toamnele cu strugurii dulci și de felurite soiuri, mulți ce aveau să fie,
Cu vișinii și nukul cel falnic și măreț,
Ce ne atrăgea pe toți ca un magnet.
Iar via era atât de frumoasă și îngrijită,
Că intrai în ea ca într-o grădină botanică.
Și în fiecare an recolta mare era dată,
Pe măsura muncii mamei și a lui tata.
Iar vinul roșu din butoaiele din beci,
Băut din ulcelele de lut, reci,
Era atât de bun, că n-o să-l mai degustăm în veci.
Când tata, testamentul și-a făcut,
Cu multă mândrie „aurul negru” și l-a distribuit,
Cu bucuria că averea lui la care mult a ținut, va fi păstrată
cu sfințenie de copiii ce i-a avut.
Dar când evenimentul trist s-a petrecut
Noi ce credeți că am făcut?
Dezbaterea succesiunii am săvârșit,
Și conform testamentului, „ad litteram”, echitabil, totul s-a împărțit.
Dar ceva nemulțumiri în familie, tot mai erau de comentat,
Numai ca liniștea părinților să fie tulburată.
Până ce o hotărâre unanimă am luat,
Ca pământul nostru să fie înstrăinat.
Pentru că noi nu suntem în stare să muncim, să administrăm,
Bunurile rămase de la părinți, ce le avem
Ne-am debarasat de toate responsabilitățile,
Am lăsat nelucrate toate proprietățile.
Via noastră cea frumoasă acum este păraginită,
ca să intri în ea îți este frică.
Căci de câțiva ani, noi n-am mai făcut nimica,
așteptând ca via să ne aducă vinul și să ne facă țuică.
Atâta timp cât gândul ne-a stat la „deposedat”,
înseamnă că aceste bunuri nu le-am meritat!
Iar preocuparea noastră, doar a fost,

Cum să facem de câteva parale rost.
Pentru că, noi suntem cei ce nu vrem pământ,
 pentru că noi am încălcat al părinților jurământ!
Îl dăm străinilor pe un pumn de bani,
Fără regretul că înaintașii noștri au trudit ani și ani.
Ca să rămână moștenire, urmașilor, fără dezamăgire.
Dar pentru că părinții noștri erau în etate,
 noi eram toți duși departe,
Terenurile noastre, ca totuși să fie lucrate,
 le-am dat în arendă la Societate,
Mai mult gratuit, dar contractate,
Fiindcă nici părinții, nici noi, de foloase nu prea am avut parte.
Și aceste terenuri parcă blestемate,
De multe comisii au tot fost măsurate.
Și cât tata a trăit, a tot cerut dreptate,
Dar cu toată strădania lui, ca prioritate,
De a-i reveni pământul întreg în proprietate,
 nu cu toate loturile și locurile de casă, fărâmițate!
Dar tata s-a stins, și problemele acestea au rămas nerezolvate.
Că nici noi, nu le-am mai dat de capăt!
Și cum vremurile de mult s-au schimbat,
Tinerii de sat s-au depărtat,
Pe la școli au învățat, și pe la orașe au lucrat,
Numai să nu se mai întoarcă la ei în sat.
Fiindcă nimănui, munca câmpului nu i-a plăcut,
 de au rămas părinții lor singuri, de s-au chinuit,
Până ce-au îmbătrânit și apoi s-au prăpădit.
Rămânând pământul și mormântul de bălării năpădit!
Așa și cu părinții noștri s-a întâmplat,
Mai toată viața au fost singuri, și ne-au așteptat,
 ca măcar unul din noi să fi fost mai apropiat de sat,
Să le ofere sprijin neîntârziat,
Și poate cursul vieții, altfel ar fi urmat!

Acum și noi suntem în vârstă, departe,
și fără de putere, și nici nu mai există vrere,
Să muncim sau să gestionam,
Ca bunurile lăsate să nu fie un blestem.
Iar urmașii noștri, sunt nerăbdători,
Să primească ceva de la părinții lor.
Așteptând ca totul din Cer să curgă,
Fără să depună vreun efort sau trudă.
Și nicidecum nu le-ar plăcea,
Să aibă vreo legătură cu țarina.
De aceea și noi suntem forțați,
De vremurile acide îndemnați,
De grijile vieții împovărați,
Și de mulțimea anilor adunați,
Ce ne determină să luăm decizii nefondate,
care la un moment dat, vor fi regretate.
Iar de părinți, o să fim numiți trădători cu greutate!
Să ținem cont măcar de zicala care spune:
„casa părintească și glia strămoșească nu se vinde!”
E bine, că totuși am fost raționali și nu am comis și această eroare,
să vindem casa părintească,
care bine întreținută de noi, stă în picioare.
Iar fratele, o căsuță a construit,
Pe locul de lângă casă moștenit.
Și acolo ne retragem la evenimente, sau la morminte, și când avem de
pomenit, părinții, moșii și strămoșii care au murit.
Și tot acolo este locul de odihnă cel mai liniștit,
Acolo este locul cel mai potrivit, ce ne amintește „de unde am pornit!”
Și tot acolo este locul unde fantastic am copilărit!
Iar tata, în testament așa scria:
Și mama tot așa ne povățuia:
„Să fim uniți, să ne ajutăm,
Parte egală fiecare să avem!
Să ne respectăm, să ne iubim,

Și ca frații în armonie să trăim!”
Și așa și este, numai cu toții
împreună, bine ne simțim!
Dar, pentru acțiunile noastre toate,
De par a fi oarecum necugetate,
Așteptăm ca părinții și strămoșii să ne dea dreptate.
Și să ne fie iertate aceste umilite fapte!
Și chiar dacă terenurile părinților, prin absurd vor fi înstrăinate,
Rămânem totuși cu părticica noastră de „pământ rezervat”,
Și în final cu un pumn de pământ, peste mormânt aruncat!

Odihnește doamne în pace,
cu iertare și lumină veșnic – duhovnicească!

– 11-11-2022 –
Sofia Nedelcu Munteanu

ARGUMENT

De ce am făcut efortul de a scrie această carte?

Într-un sat aflat pe meleaguri moldave, în care au trăit părinții și bunicii mei, cu oameni care mai de care mai gospodari, mai harnici și mai mari iubitori de tradiții, se regăsesc poveștile auzite din anii copilăriei. Acestea sunt completate cu legendele transmise din generație în generație privind originea satului, unele fiind spuse de tatăl meu și chiar eu fiind, de multe ori, martor la spiritul zeflemitor al unor cetățeni din satele vecine, care se adresau consătenilor mei cu apelativul de: bulgar, turc ori găgăuz. Toate acestea m-au determinat să deslușesc unele din frământările care macină de multă vreme locuitorii acestor zone. Astăzi, datele și informațiile abundă în multe publicații istorice însă, multe din ele, sunt controversate și trebuie recercetate. Valorificând sursele orale obținute în anii din urmă, cu cele găsite în documente și înscrisuri, am putut să deslușesc multe dintre ele și să ajung la o concluzie mai apropiată de adevăr. În același timp a fost și o oportunitate pentru mine de a relata și unele amintiri din anii copilăriei și de a împărtăși împreună cu consătenii mei o parte din trăirile și sentimentele acumulate în timp, îndeplinindu-mi totodată și o datorie morală față de înaintași. Această lucrare a fost gândită și scrisă pentru a fi un instrument de cultură generală și de informare pentru locuitorii satului, chiar și pentru cei ai comunei Găgești, inclusiv pentru aceia care doresc să-și cunoască mai bine zona în care s-au născut și au trăit.

Ca fiu al satului Tupilați, am fost preocupat dintotdeauna de ideea de a aduna știri despre satul meu și despre întreaga Vale a Elanului. Nu de puține ori, mi-am pus multe semne de întrebare privind geneza satului, evoluția omului și a proprietății pe aceste meleaguri. Ș-apoi mintea omului nu e mulțumită atunci când simte un gol undeva. De obicei caută să-l umple, stabilindu-și ipoteze de lucru și aducând argumente

din anumite izvoare, unele susținute de documente istorice, altele mai puțin analizate, însă puse cap la cap, toate vor face să iasă la lumină o imagine cât mai aproape de adevăr. De bună seamă, există lucruri pe care nu le vom ști niciodată, „«istoria este datoare, zice d-nul Hașdeu, a fi oglinda trecutului, nu mai puțin nici mai mult decât atât....» tot astfel și cu trecutul popoarelor sunt unele mistere care nu pot fi reproduse și răsfrânte în istorie decât numai ca niște umbre nedefinite, și a căuta să le dam lor o forma lămurită și stricată, ar fi a ne depărta de la natura cea intimă a lucrurilor”.¹

Formarea mea profesională nu este de istoric, însă prin activitatea pe care am desfășurat-o de-a lungul anilor, am îmbrățișat studiul și îndeletnicirea de a investiga anumite evenimente, de a verifica documente și de a discuta cu cetățenii. Date interesante despre oameni și preocupările lor, despre profesiile liberale și despre activitatea mea profesională le-am concretizat în câteva lucrări de specialitate².

Lucrarea de față am structurat-o în trei părți:

- partea I – cuprinde date despre satul actual cu limitele sale geografice și în conexiune cu satele de primprejur;
- partea a II-a – cuprinde date despre istoria satului de la începuturi și până în zilele noastre și câteva informații istorice despre toate satele aparținând comunei Găgești. Am respectat particularitățile unei descrieri mai apropiate de o lucrare științifică, cuprinzând date despre etnogeneza satului, despre școală, biserică, cultură, sănătate, viața cotidiană și multe alte aspecte ale vieții sociale și politice ale satului. Făcând o conexiune logică cu unitatea administrativ teritorială, Găgești, am adăugat și câteva date istorice despre aceasta, poate în viitor, prin adăugarea unor date noi, ar putea constitui o lucrare monografică mult mai complexă pentru

¹ Gheorghe Ghibănescu, *Originea Hușilor. Studiu Istoric*, Bârlad, 1887.

² Prin activitatea pe care am desfășurat-o ca senator în Parlamentul României am îmbrățișat și pasiunea de a căuta și studia documente istorice, demersul de față fiind personificarea acestei activități, vezi de exemplu lucrarea *Mandat de Senator*, București, Sorida Press, 2014.

întreaga comună Găgești, mai ales că un subiect nu rămâne nicio dată epuizat, existând multe alte aspecte de cercetat și descoperit;

- partea a III-a – cuprinde o fotografie a timpului, cu câteva date biografice din viața unor oameni de vază ai satului cu unele aspecte memorialistice, explicabile, pentru că autorul le-a cunoscut personal din interior, fiind chiar contemporan cu o bună parte din ele.

Cartea mai cuprinde și un capitol cu anexe, format din: glosar de termeni folosiți în carte, însemnări de pe cărți vechi, înscrisuri și fotografii de epocă.

Pentru primele două părți am utilizat date din documentele istorice și geografice existente, pe care le-am îmbinat cu informațiile cunoscute de mine. Pentru partea a III-a pe care am dedicat-o oamenilor și faptelor lor, am folosit date din arhiva personală și cele culese în urma discuțiile avute cu unii cetățeni ai satului.

Mi-am dorit o lucrare agreabilă, însă fără a renunța la rigoarea științifică, la actul de cultură, la dovezile și la temeinicia celor scrise, întocmind și un bogat aparat critic. Numai prin cunoașterea semenilor și a locurilor din care provenim ne vom da seama câtă sudoare au adunat moșii și strămoșii noștri pentru ca noi cei de astăzi să avem un rost. De curând, răscolind prin podul casei părintești, am găsit o legătură de cărți prăfuite, cu copertile roase de șoareci. Trezindu-mi interesul și mergând mai departe, în noianul acela de documente și cărți vechi am găsit și un caiet cu însemnările tatălui meu, Ion Nedelcu. Am constatat, spre surprinderea mea, câteva adnotări scrise în vremuri de restriște, unele din timpul stagiului militar³, apoi a foametei de după război, iar altele din perioada întovăririi și a colectivizării. Greu lizibile, însă interesante, aducându-mi aminte de numeroasele și captivantele povești spuse cu tâlc de el din perioadele menționate. Pe primul loc fiind, desigur, cele povestite care au legătură cu vara anului 1940, la cedarea Basarabiei, concentrat militar atunci, nevoit împreună cu toată unitatea militară din care făcea parte de a se retrage dincoace de

³ Atunci când se afla pe malul Nistrului pentru paza fruntariilor țării, în timpul războiului.

Prut. O decizie survenită în urma ultimatumului dat de Stalin pentru a părăsi teritoriul Basarabiei în 72 de ore și care-l v-a marca toata viața. Acestor aspecte li se mai pot adăuga și poveștile unchiului meu, Nedelcu Done, fost șef al postului de jandarmi din orașul Cetatea Alba, Basarabia, astăzi în Ucraina⁴. Toate acestea m-au determinat să le adun într-o carte, pentru a fi mărturie pentru viitor. Așa am început să merg prin arhive să caut prin documente, iar informațiile găsite le-am presărat cu elemente ale tradițiilor și obiceiurilor locale și cu amintirile dragi din perioada copilăriei, adunându-le într-o carte pentru a sta mărturie generațiilor viitoare. Iar cei care vor dori să afle cât mai multe din istoria satului și din faptele personale ale înaintașilor noștri, au acum acest instrument de informare.

Pentru elaborarea lucrării am cercetat surse diferite, colecții de documente publicate în timp, memorii ale contemporanilor, valorificând cu un anumit subiectivism poveștile și amintirile părinților mei și ale celor cu care m-am intersectat de-a lungul timpului. Un aspect interesant al lucrării a fost acela de a prezenta viața și activitatea conaționalilor mei, așa cum am văzut-o eu, aceasta constituind o componentă importantă a existenței umane. Lucrarea de față nu este o monografie în adevăratul înțeles al cuvântului, ci, este mai degrabă, o carte de învățătură, cu date despre istoria satului natal, puse într-o relație firească cu unele informații și despre celelalte sate aparținând comunei Găgești. Într-o abordare descriptivo-analitică, mi-am propus să aprofundez și unele aspecte legate de modul în care s-a desfășurat, de-a lungul timpului, viața spirituală a satului și totodată să evidențiez transformările care s-au produs în sistemul de tradiții și obiceiuri, precum și cadrul în care acestea au fost concretizate și prezentate de-a lungul vremii. Fiind un sat cu un trecut etnografic mai deosebit, m-am ocupat de acest aspect, analizând structura etnică a acestuia cât și a altor comunități din zona menționată.

⁴ Activ în Al Doilea Război Mondial și prizonier de război între anii 1942-1952, în Siberia rusească.

Este cunoscut faptul că lucrările istorice, unele cu caracter monografic, fac accesibile unui număr mare de cititori informații prețioase referitoare la istoricul unor comunități, al instituțiilor și locuitorilor acestora, precum și principalele evenimente din viață și activitatea lor, cu tradițiile, bucuriile și necazurile lor. Interesul pentru istoria locală a fost stimulat de marea reușită din anul 1918, prilejuită de reîntregirea neamului prin Marea Unire și formarea României Mari, existând încă din acei ani, acel *elan patriotic* al autorităților centrale care au comunicat primarilor, pentru a „*putea dovedi că posedă oarece cunoștințe asupra trecutului istoric al comunei pe care o reprezintă*”⁵, să-și deschidă „*un registru istoric*” care să cuprindă date despre înființarea satelor ce aparțin comunei pe care o păstoresc și date despre principalele instituții: biserica, școala, căminul cultural, postul de jandarmi, etc. În același timp, aveau datoria să consemneze și evenimentele importante, cum ar fi: participarea tinerilor la război, eroii, văduvele de război, decorații, starea culturală⁶, ș.a. Din păcate, puține sunt astăzi informațiile rămase din acea perioadă, multe dosare, registre și alte înregistrări pierzându-se între timp.

*** Referindu-mă la istoria lucrărilor cu caracter monografic despre satul Tupilați** și despre satele componente ale comunei Găgești, din păcate, acestea lipsesc sau sunt destul de frive. Acesta a fost și motivul pentru care am depus un efort susținut de cunoaștere a trecutului acestor comunități, necesar pentru a înțelege mai bine prezentul. Câteva date istorice despre satul Tupilați le-am găsit consemnate în revista *Elanul*. Revista conține date interesante despre evoluția proprietății funciare în sat și despre stăpânirea moșiei Tupilați în anumite perioade istorice. Informații ample se găsesc și despre marele comis Ștefan Cerchez, primul mare proprietar care a preluat prin danie ori prin cumpărare toate pământurile răzeșilor din Tupilați⁷.

⁵ Extras dintr-o directivă națională răspândită la nivel local, regăsită în D.J.A.N. – Călărași, Fond Primăria Chirnogi, Dosar 23/1934, f. 65.

⁶ Arhiva primăriei Găgești, fond Primăria Găgești, dosar 23/1934, f. 35.

⁷ Revista *Elanul*, nr. 75-78/mai-august 2008, p. 1, și nr. 103/sept. 2010, p. 3.

În anul 1950, preotul parohiei Tupilați, Ioan Stan (Schineanul), răspunzând unei adrese din partea Episcopiei Romanului pentru prezentarea unor date despre biserica din Tupilați, face un scurt istoric al acesteia. Istoricul întocmit a fost totuși o lucrare succintă, care, din păcate, este și destul de imprecisă⁸. Profesorul Iacomi Ioan, fost director coordonator al școlilor din comuna Găgești, a editat și el o monografie a comunei Găgești, județul Vaslui, doar litografiată, pentru obținerea gradului didactic I, în învățământul gimnazial⁹. Lucrarea cuprinde date legate de cadrul geografic, istoric și administrativ, evoluția demografică și a proprietății, evoluția instituțiilor de interes local¹⁰. Tot profesorul Ioan Iacomi, în anul 2013, a reeditat lucrarea „Scurt istoric al învățământului din comuna Găgești, județul Vaslui”, în ea regăsindu-se date importante despre înființarea primelor școli primare și despre învățătorii și profesorii care au slujit la aceste școli¹¹.

O monografie restrânsă despre satul Găgești a mai scris și distinsul învățător Ion Artene, slujitor al învățământului în satul Găgești vreme de peste 40 de ani, care a întocmit în anul 1944 o lucrare în vederea susținerii gradului I didactic. Aceasta cuprinde 10 pagini și se găsește astăzi în Arhivele Naționale ale României, la sediul central din București, în Fondul Ministerului Instrucțiunii Publice, dosar nr. 478/1946. Lucrarea nefiind structurată pe capitole, oferă totuși o serie de informații, unele dintre ele inedite, dar fără să fie interpretate din punct de vedere istoric. Interesante sunt referirile la poziția geografică a satului Găgești, însă, din lipsa informațiilor istorice, emite unele ipoteze pe baza tradiției orale privind originea denumirii satului. Unele observații sunt corecte cu privire la starea socială a locuitorilor satului, realizând și un recensământ al acestuia, care cuprinde, printre altele, ocupațiile locuitorilor și unele date economice ale satului. În

⁸ Arhiva Bisericii din Tupilați.

⁹ Clasele 1-10.

¹⁰ Lucrare de grad *Monografia comunei Găgești, județul Vaslui*, de Ioan Iacomi, 1989, manuscris, litografiat în original.

¹¹ Ioan Iacomi, *Scurt istoric al învățământului din comuna Găgești*, Bârlad, 2013.

schița monografică se mai regăsesc informații despre biserică, despre școală și despre tradiții¹².

Am făcut această descriere mai amănunțită, întrucât multe date din cele prezentate sunt comune tuturor satelor ce aparțin comunei Găgești. Până astăzi nu a existat o lucrare mai amplă editată despre istoria satului Tupilați și nici a întregii comune, Găgești. Toate cele menționate mai sus sunt scrieri de „sertar”, litografiate, iar unele articole publicate în reviste culturale nu sunt editate într-un volum de sine stătător. Am speranța că această lucrare va aduce, pentru prima dată, elemente de noutate în privința istoriei satului, îmbinate cu acele povestiri despre locuri, oameni și fapte, făcând-o interesantă pentru iubitorii de istorie locală și nu numai. Datele cu referire la întreaga comună Găgești, prezentarea unor înscrisuri de pe documente, hărți, citate, fotografii vechi și noi, explicațiile date într-un glosar despre termenii regionali, folosiți, dar mai puțin uzitați astăzi, toate, vor deveni interesante și vor servi la descifrarea unor necunoscute despre specificul zonei. M-am străduit, totodată, să utilizez un vocabular accesibil, pe înțelesul tuturor și să mă adresez cititorilor de diferite vârste și grade de cultură.

Pentru documentare am consultat mai multe lucrări istorice, colecții de arhivă aflate în inventarul Arhivelor Naționale și în cadrul filialei județene Vaslui¹³. Am utilizat numeroase lucrări aflate în posesia Bibliotecii Universitare din cadrul Universității A. I. Cuza din Iași și unele lucrări aflate în inventarul Bibliotecii locale din comuna Găgești. De asemenea, vizitele la Muzeul Județean Vaslui, Muzeul Hărților și Cărții Vechi din București, Muzeul Vasile Pârvan din Bârlad, înscrisuri din colecțiile digitale: Arcanum, Academia.ro, Dacoromania.ro, toate mi-au servit la obținerea unor informații importante.

Pe această cale aduc calde mulțumiri personalului instituțiilor menționate mai sus, tuturor celor care m-au sfătuit și m-au orientat

¹² Ion Artene, *Monografia satului Găgești*, manuscris din 20.11.1944, în colecția personală.

¹³ Totodată am folosit și documente din arhivele Episcopiei Hușilor, din arhiva comunei Găgești și din cea a bisericii din Tupilați.

cu înțelepciune, atât pentru sprijinul profesionist cât și pentru amabilitatea de care au dat dovadă. În mare parte, discursul logic al prezentei lucrări este meritul sfătuitoarelor menționați ori nementionați, însă un gând aparte se îndreaptă spre, d-l dr. Lucian-Valeriu Lefter, d-l prof. Costin Clit și d-l prof. Iacomi Ioan pentru sprijinul acordat în realizarea acestei lucrări, calde mulțumiri conducerii și întregului personal din cadrul primăriei Găgești, d-lui primar Stup Costică și vice-primarului Buta Marian, tuturor le mulțumesc! Un prinos de recunoștință, surorii mele, Sofia (Nedelcu) Munteanu, care m-a sprijinit și mi-a fost alături în documentarea mea, cu regretul sincer de a nu-mi fi alături până la final, decedând la începutul acestui an, precum și prietenului meu din copilărie, Valeriu Ciobotaru, pentru unele informații utile despre satul de astăzi, care și el din păcate, a decedat în timpul editării acestei lucrări. Un prinos de recunoștință și un pios omagiu!

PARTEA I

SATUL ACTUAL

I.1. O CĂLĂTORIE PE VALEA ELANULUI

Memoriile locurilor de altădată sunt bine păstrate în cotloanele înnobilate ale sufletului, iar maiestuoasa Vale a Elanului, ce înconjoară și satul Tupilați, rămâne până astăzi, așa cum o știam eu din copilărie, impozantă și nedăruită spre exploatare, pe toată întinderea, până hăt, departe, spre Dealul Dobrina, din apropierea orașului Huși. Valea Elanului, denumită după râul cu același nume, altădată era pe aici și un drum deschis spre Bugeacul Tătăresc și Istanbul, fiind și o cale prielnică popoarelor năvălitoare.

Astăzi drumul pe Valea Elanului este unul îmbietor și agreabil. Dacă vrem să facem o călătorie pentru a ajunge în satul Tupilați, pornind de la Murgeni, pe D.J. 244 B spre Huși, acesta este un itinerariu binevenit pentru oricine dorește să exploreze sau să cunoască, măcar în trecere, satele ce umplu vestita vale cu așezări vechi, răzeșești, sate înșirate pe toată distanța de la nord la sud, ce și-au dat proba vitalității și măreției în timp. „Toată această întindere pare un covor uriaș, diferit colorat, de la verdele-gălbui al pășunilor de pe versanții prea abrupti, la verdele închis al porumbului ce-și împrăștie în aer pulberea fină a polenului. Vara, ochiul se odihnește pe peretele galben-albicios al lanurilor de grâu pârguite sau secerate, pe șes sau pe văile afluate, în siliștea satelor cu construcții albe acoperite de olane roșii, mici dar frumoase ca niște bijuterii-habitate multiseculare românești ridicate

pe milenare vetre getice. Iarna, priveliștea este mult mai impresionantă, când zăpada colorează în argintiu toata zona”.¹

Drumul D.J. 244 B, pe Valea Elanului, în punctul denumit „Argeaua”

Ieșind din Murgeni, pe dreapta, la nici 200 m est de șosea, este râul Elan, care asigură reliefului un aspect sculptural, plăcut ochiului, și care-l însoțește pe călător aproape pe tot parcursul. Mergând spre nord, la aproximativ 4 km, vizitatorul intră pe teritoriul administrativ-teritorial al comunei Găgești, în punctul numit „Argeaua”. Călătorul se poate răcori aici cu o gură de apă de izvor, rece ca gheața pe timpul verii, ce curge continuu din cișmeaua aflată undeva pe dreapta, apă ce este captată din numeroasele izvoare ce țâșnesc din dealul Argeaua, din apropiere. Continuând drumul, la aproximativ 1,5 km dăm de primul sat al comunei Găgești, numit Giurcani. Acesta este atestat documentar încă de la 13 martie 1527, ca sat de răzeși. Aici, foștii proprietari ai moșiei Giurcani, Costachi Corbu și Mihalache Botez, au ctitorit o biserică la anul 1865. Astăzi, această biserică a devenit monument istoric, în apropierea ei existând și un centru de îngrijire a persoanelor vârstnice. Tot aici, fostul învățător și arheolog Rotaru

¹ Ion Diaconu, „Valea Elanului văzută de pe Movila lui Marzac”, în *Elanul*, nr. 13, 2001.

Marin a fondat în anul 2003 asociația culturală, „Academia rurală Elanul”.

Mergând în continuare pe D.J. 244 B, la 2 km, pe dreapta, cam la 400 m de șosea, îți apare în zare satul Peicani, din aceeași comună, numele lui vine de la un Paic, curier pedestru. Prima mențiune scrisă despre acest sat o găsim la anul 1741, când se depune o mărturie despre o vânzare a unei părți din moșia Peicani. Aici există o școală primară ce poartă denumirea prof. univ. Dumitru Marin, în cadrul căreia se află și un mic colț etnografic cu denumirea de *Valea Elanului*. Tot aici, în anul 1937 a luat ființă și centrul cultural *Virgil Caraivan*.

Mai departe, la aproximativ 3 km călătorul ajunge în satul Găgești, devenit reședință de comună în anul 1864, odată cu reformele lui Cuza². Așezarea este atestată încă din 5 iunie 1464 într-un document dat de către domnitorul Ștefan cel Mare, la Vaslui³. În vechime i se mai spunea și *Găjoaie* sau *Găjeni*, nume probabil derivat de la *Gagea*, primul descălecător al satului⁴. Aici funcționează o școală generală de 8 clase, o bibliotecă comună și un muzeu sătesc, numit *Valea Elanului*⁵.

Din centrul satului Găgești, călătorul poate fie să meargă mai departe pe D.J. 244 B, fie să facă la stânga pe D.J. 244 H. Cel din urmă este un drum lateral, recent modernizat, care face legătura cu

Troița din satul Peicani – 2022

² Ion Iacomî, *Monografia comunei Găgești, Județul Vaslui*, 1989, p. 14.

³ D.R.H. A. Moldova, vol. II, doc. 120, pp. 171-172.

⁴ D.I.R. A. Moldova, veacul XVI, 1500-1550, doc. 116.

⁵ Cum piesele deținute de acest muzeu provin în mare parte din colecția personală a inv. Marin Rotaru, muzeul va primi în viitor numele acestuia.

Stema
Comunei Găgești

D.N. 24. Acesta întâlnește mai întâi, la nici 3 km, satul Urdești, ce a aparținut cândva, de comuna Găgești⁶. Astăzi localitatea Urdești aparține de comuna Dodești. Urdeștii este și acesta un sat vechi răzeșesc, atestat documentar încă de la 1467⁷. Aici a funcționat și un târg, a cărui carte de întemeiere a fost dată de vornicul Neculai Greceanu, în anul 1829. Altădată pe aici mai trecea și drumul Brăilei, care ajungea la Docolina din Valea Bârladului (Crasna de astăzi). Târgul menționat n-a rezistat prea mult, deoarece la 1843 a fost depășit de târgul apărut la Murgeni. După ce trecem de satul Urdești și mergem mai departe spre satul Vișoara (Băsești, altădată), șoseaua o cotește la un moment dat spre stânga, lăsând în urmă pe dreapta vechiul drum al Brăilei, străbate valea Boții cale de vreo doi kilometri, trece prin Vișoara, se lasă spre satul Tămășeni, din comuna Dodești, ajungând mai departe spre satele Stoeșești, Gara Banca și Sălcioara. Ulterior, la intersecția satului Sălcioara cu D.N. 24, călătorul poate merge spre Vaslui sau spre Bârlad.

Continuând pe D.J. 244 B, pe Valea Elanului, de la Găgești, mai spre nord, la nici 3 km, ni se descoperă al patrulea sat ce aparține comunei Găgești. Este vorba de satul Popeni de Elan. Și aceasta era o veche așezare răzeșească, atestată documentar încă din anul 1789. Satul este menționat și în 1803 în *condica liuzilor*, cu 26 de birnici, dar din păcate nu s-a prea extins de la înființare, rămânând cu puține familii și astăzi⁸. Mai departe, tot spre nord, cam la 4,5 km, călătorul intră în satul Tupilați, ultimul ce aparține comunei Găgești.

În vechime și acesta era sat de răzeși, fiind atestat documentar încă de la 1 iunie 1672⁹. Șoseaua, astăzi asfaltată, străbate cam un

⁶ Între anii 1925-1962.

⁷ D.R.H. A. Moldova, vol. II, doc. 147, 213-214.

⁸ Ion Iacomi, *op. cit.*, p. 6.

⁹ Gh. Ghibănescu, *Surete și isvoade*, vol. VII, doc. 69, p. 122.

Intrarea în satul Tupilați, dinspre Murgeni (2023)

kilometru din satul Tupilați. La nici 2 km se află satul Poșta Elan, ce aparține astăzi de comuna Vutcani. În vechime a făcut parte din comuna Mălăești, împreună cu satul Tupilați. Așezarea Poșta Elanului este atestată documentar încă din anul 1812. La Poșta Elan erau pe timpuri schimbați caii la căruțele poștașilor¹⁰. Drumul județean 244 B își continuă apoi traseul pe Valea Elanului, trecând și pe lângă lacul de acumulare Poșta Elan, și lasă pe stânga, în zare, satul Mălăești, fostă reședință de comună, de care a aparținut și satul Tupilați, atestat documentar încă din 1611¹¹. Șoseaua continuă de aici aproximativ 30 km, până la Crețești, de unde există posibilitatea de a ajunge la Huși sau la Vaslui. Trecând prin comuna Dimitrie Cantemir, aceasta intersectează la un moment dat și D.J. 244 C, drum de pe care se poate ajunge tot la Huși.

Întorcându-ne la podul din beton ce traversează pârâul Vutcanilor (Ceretoaia), înainte de a intra în Poșta Elan, aici se formează, spre stânga o altă șosea, D.J. 244 A, care merge spre Vutcani, sat mare

¹⁰ Ion Diaconu, *Vutcani, despre cultură și civilizație*, Iași, 2008, p. 7.

¹¹ *Ibidem*.

răzeșesc, altădată plasă de județ, cu judecătorie. Satul este atestat documentar din anul 1548¹².

După 8 km de mers pe acest drum, parcurs de multe ori de tupilățeni, se ajunge în centrul comunei, acolo unde se desfășoară de mulți ani târgul săptămânal, altădată secondat și de un bâlci anual, desfășurat de sărbătoarea *Adormirea Maicii Domnului*. Drumul își continuă traseul până la D.N. 24, trecând prin satele: Valea lui Darie, Roșiești și Roșiești-Gară, iar în apropierea podului Doamnei (monument istoric), construit în anul 1841¹³, călătorul are posibilitatea de a merge la Vaslui (cca 25 km), ori la Bârlad (cca. 30 km). Și cum călătorului îi șade bine cu drumul, reiau expunerea mea despre satul Tupilați.

¹² *Ibidem*.

¹³ Vasile Cârcotă, *File de monografie, județul Vaslui*, Vaslui, 1972, p. 19.

1.2. CADRUL GEOGRAFIC

1.2.1. AȘEZARE ȘI LIMITE GEOGRAFICE

Tupilați este un sat care face parte din comuna vasluiană Găgești, situată pe Valea Elanului. Dacă vrem să scriem ceva despre satul Tupilați, atunci trebuie să legăm povestea noastră de câteva obiective importante. Este o zonă încărcată de istorie, dând țării două familii domnitoare, cea a Cantemireștilor și cea a Cuzeștilor, și mulți dregători de țară, despre care vom vorbi mai departe. Este situat pe o vale împărțită în două de pârâul cu același nume, într-o regiune colinară, cu multe dealuri afectate de eroziunea de suprafață, cu unele alunecări de teren, fiind de multe ori iarna bântuit de crivățul de la răsărit iar vara de călduri excesive. Viile mănoase de jur împrejur, cu mult arboret, pădurile din salcâm și arbuști de diferite specii, fac din Tupilați un sat chiar atrăgător. Nu are palate, nici monumente impunătoare, un sat ca mai toate celelalte de prin împrejur. A fost de la început o așezare umană specifică mediului rural, fiind în sine o comunitate compactă, puțin dezvoltată din punct de vedere edilitar gospodăresc, a cărei populație s-a ocupat din cele mai vechi timpuri cu agricultura și creșterea animalelor.

Din punct de vedere etnografic, am putea spune, fără teama de a greși, așezarea face parte dintr-o categorie social-teritorială cu un trecut istoric mai aparte. Viața de zi cu zi a sătenilor a fost rânduie din vechime, de ordinea dictată de muncile câmpului și de creșterea

Harta Județului Vaslui (U.A.T. Găgești)

animalelor, întreruptă săptămânal, cu ocazia sărbătorilor religioase sau pentru a merge la târg pentru diverse cumpărături. În vechime, erau nevoiți de multe ori, să se *tupilească*¹⁴ din calea popoarelor năvălitoare între cele două dealuri ce înconjoară satul, mărginite altădată de păduri de fag și stejar.

Deși interesant, teritoriul Văii Elanului nu a constituit până acum obiectul unui studiu geografic mai amplu. Studii geografice și geologice au fost întreprinse, în general, asupra Podișului Moldovei. Date destul de prețioase privind cunoașterea din punct de vedere etno-geografic și istoric, le găsim chiar în lucrarea lui Dimitrie Cantemir, *Descriptio Moldaviae*. Ea ne prezintă aspecte importante despre moșiile și împrejurimile locurilor din ținutul Fălciu, cu informații despre așezările umane, densitatea de locuire, modul de trai și tipologia acestora. Este nevoie însă astăzi de un studiu mai amplu.

Referindu-ne la unitatea administrativ-teritorială Găgești, aceasta se află amplasată în Podișul Moldovei, în partea sudică, în subdiviziunea geografică de prim rang a acestuia, Podișul Bârladului și, respectiv, Depresiunea Elanului, ca subdiviziune a lui. Cea din urmă, alături de depresiunea Huși-Sărata și depresiunea Horincea, formează *câmpia colinară a Elanului*, primind din partea lui Ion Gugiuman și denumirea de *depresiunea Fălciului*, întrucât cele trei depresiuni prezintă caracteristici geografice și fizice apropiate¹⁵. Limitele Depresiunii Elan sunt date de cuesta Depresiunii Horincea în partea de sud, de rama dealurilor Fălciului în partea de vest, de depresiunea Huși în partea de nord și de culoarul Prutului în partea de est. Trebuie precizat faptul că aceste demarcații nu trebuie înțelese ca niște linii tranșante, deoarece de foarte multe ori aspectele peisajului geografic sunt valabile pentru întreaga regiune de podiș din care face parte și zona cercetată. Comuna Găgești, este situată în partea de sud-est a județului Vaslui, mai aproape de marginea estică a acestuia, în bazinul de mijloc al

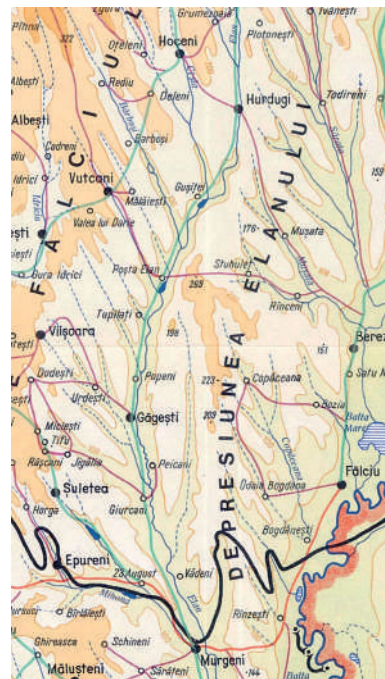
¹⁴ Regionalism pentru verbul *a se piti*.

¹⁵ Vasile Cărcotă și V. Baican, *Dicționar geografic al județului Vaslui*, Iași, 1973. p. 119.

Elanului, are o suprafață totală de 6.535 ha, respectiv, 65 km.p. Se învecinează: la nord, comunele Roșiești și Vutcani; la est, comuna Fălciu; la sud orașul Murgeni; la sud-vest, comuna Epurenii și la vest, comunele Șuletea, Dodești și Viișoara. Comuna Găgești. Este formată din satele: Găgești, Giurcani, Peicani, Tupilați, Popeni de Elan. Relieful comunei și al satelor componente se înscrie geografic în aceleași limite: un relief cu un aspect deluros, cu o altitudine cuprinsă între 80 și 250 m înălțime, mărginită de dealuri cu văi abrupte și pante line. Râul Elan care străbate comuna pe o distanță de 20 km, formează o vale cu cea mai joasă formă de relief, având înfățișarea unui șes neted, cu o lățime medie de 700 m.

1.2.2. RELIEFUL

În cea mai mare parte este de tip sculptural și acumulativ, predominând dealurile scunde, la baza cărora se întâlnesc șesuri destul de întinse de-a lungul văii Elanului. Dealurile și numeroasele tipuri de cueste din partea centrală a depresiunii au o altitudine maximă de 273 metri, în timp ce minima reliefului este pe șesul pârâului Elan, în dreptul satului Giurcani (34 metri). Partea centrală a depresiunii, din care face parte și comuna Găgești, prezintă văi mai puțin adâncite spre nord, între localitățile Tupilați și Vutcani, în timp ce în partea estică are versanți mai înclinați, cum ar fi dealul Hulubățului. Relieful este deluros, iar altitudinea acestuia se menține în general între 100 și 200 metri înălțime. Cote mai înalte în depresiune se înregistrează în partea

Harta Depresiunii Elanului
(după Ion Gugiuman)

centrală a acesteia (dealul Elan – 258 metri, dealul Reditu – Mârzac – 273 metri), iar altitudinile cele mai joase (sub 100 de metri) sunt în sud-est¹⁶. Dintre dealurile cele mai de seamă din comuna Găgești amintim: Moara, Culac, Berbeceni, Nucăriei, Hârtoș, Lazăr, Sărăciei, Coșerul, Plopul, Movila, Jigălia, Popeni, Pogoceni și Hulubăț, iar la nivelul satului, dealul Tupilați, dealul Pogoceni și dealul Hulubățului. Toponimia acestor zone geografice din arealul satului, a fost dată în funcție de specificul fiecărei unități de relief, legate de multe ori, de numele proprietarilor de terenuri care au descălecat pe aceste meleaguri, repere importante pentru ghidarea locuitorilor zonei atunci când se deplasează la muncile agricole ori merg în direcția acestora cu diverse scopuri. Unele dintre ele fiind și toponime militare pe care le-am descris la un alt capitol.

1.2.3. GEOLOGIC

Substratul scos la zi de către eroziune este format din depozite nisipo-argiloase, chersoniene, asimetrice. În urma cercetărilor pedologice privind structura și calitatea solului, pe arealul ce delimitează comuna Găgești au fost descrise 5 grupe de soluri, stabilite după anumite criterii, astfel: după gradul de eroziune, gradul de saraturare, tipul de sol și caracteristicile geomorfologice ale acestora, rezultând:

1. Grupa cernoziomurilor slab și moderat erodate, ce cuprinde terenurile în pantă, între 3 și 15 grade, soluri formate pe loessuri și argile, cu conținut de humus și azot în concentrații normale;
2. Grupa cernoziomurilor cu profil normal, ce se află pe platouri cu pante foarte slabe;
3. Grupa cernoziomurilor nisipoase, ce cuprinde porțiuni restrânse din suprafața agricolă, fiind soluri sărace în substanțe organice și fosfor;
4. Grupa solurilor aluvionare, ce cuprinde luncile pâraielor;

¹⁶ *Ibidem.*

5. Complexul de soluri diverse, unde sunt încadrate solurile cu eroziune puternică, cu pante între 10 și 25 de grade și un randament scăzut¹⁷.

Pe teritoriul Depresiunii Elanului, ca de altfel în tot Podișul Moldovei, sunt condiții geologice și fizico-geografice ce favorizează apariția și dezvoltarea proceselor de versant, cu deplasări de teren (alunecări, surpări), spălări areolare, eroziuni liniare (torențiale). Conform cercetărilor efectuate în Depresiunea Elanului, suprafețele cu cele mai ample alunecări de teren se găsesc pe versantul stâng al Elanului, care având o direcție subsecventă, formează aici o cuesta prelungă. În acest sector se găsesc suprafețele mari afectate de alunecări, cum sunt cele de la sud de Urlați, Dimitrie Cantemir, Gușitei, din dreptul satului Poșta Elan, la sud de satul Tupilați și cele mai ample, situate la sud de Popeni, Peicani și Giurcani¹⁸. Satul Tupilați a fost afectat și el de alunecări de teren între anii 1959-1974, în special partea de nord a localității, soldându-se cu dislocări de gospodării în anii 60 (Ionel Ciobotaru, Stoenciu Ion «Bucan», Ciobotariu Ion «Geantă», Aftene Mihai și alții).

Referindu-ne la subsolul zonei, din punct de vedere geologic acesta a fost explorat mai puțin. Prin anii '60, copil fiind, îmi amintesc că în apropierea satului Popeni de Elan, pe cursul mijlociu al Elanului, lângă fostul conac Cercez, au fost efectuate cercetări geologice de către Întreprinderea de Prospecțiuni Geologice și Geografice București. Din informațiile primite de la tatăl meu, oamenii de la această întreprindere au realizat atunci foraje până la o adâncimea de aproximativ 2500-3000 de metri, înregistrând și primele date geofizice ale pământului, precum și informații despre resursele minerale. Descoperirile înregistrate atunci nu au permis însă exploatarea petrolului și a gazelor naturale, acestea nefiind accesibile din cauza lipsei unei tehnologii propice. Dar, în baza informațiilor existente, în 2013, Compania Americana Chevron va obține acordul de mediu pentru amplasarea

¹⁷ Constantin Vasluianu, „Depresiunea Elanului” în *Prutul*, nr. 37/2004, pp. 8-9.

¹⁸ *Ibidem*.

Zonă cu alunecări de teren din satul Tupilați

sondelor de foraj și de exploatare a gazelor de șist în județul Vaslui și inclusiv pentru perimetrul Popeni, comuna Găgești. Ulterior a fost obținut și Certificatul de urbanism. În baza acordurilor de mediu date de A.P.M. Vaslui și a altor documente solicitate la obținerea certificatului de urbanism, Societatea Chevron Romania a solicitat autorizația de construcție pentru sondele de exploatare și identificare a zăcămintelor de gaze de șist¹⁹. Cu toate că Societatea Chevron a îndeplinit toate condițiile impuse de certificatul de urbanism, procedurile au fost oprite. Din cauza solicitărilor venite de la populația locuitoare a zonei, a protestelor unor O.N.G. de mediu și a mai multe Consilii Locale, printre care și cel al comunei Găgești, exploatarea a fost oprită definitiv. Prefectura județului Vaslui a comunicat faptul că aceste hotărâri sunt ilegale, întrucât zăcămintele din subsolul României sunt proprietatea publică a statului, iar Consiliile Locale nu pot decide asupra legalității subsolului. După toate acestea, Compania Chevron și-a încheiat activitatea în județul Vaslui, abandonând proiectul foarte important pentru locuitorii zonelor respective²⁰.

¹⁹ „Chevroniștii alungați și din Găgești”, *Vremea Nouă*, 14 ianuarie 2014, accesat la următoare adresă: <https://www.vremeanoua.ro/chevronistii-alungati-si-din-gagesti/?noamp=available>, în data de 11.09.2023.

²⁰ *Ibidem*.

1.2.4. CLIMA

Mai departe vom discuta și despre climă. În toată Depresiunea Elanului, are un pronunțat caracter temperat continental, cu nuanță excesivă, cu valoarea temperaturii medii anuale de 8,5-10,5 grade Celsius. Cercetările întreprinse până în anul 2004, referitoare la acest tip de climă, scot în evidență importanța aerului polar, care provine din regiunile nordice și nord-estice ale Europei sau din Siberia de vest. Acest aer uscat și rece, care domină de fapt tot estul României, aduce și în depresiunea Elan o temperatură mai ridicată în timpul anotimpului cald, mai ales în apropierea solului, și una mai scăzută, cu vreme mohorâtă și precipitații reduse pe parcursul anotimpului rece. Totodată, variațiile climatice, relieful și influența acestui aer, care se simte mai ales în lunile august și septembrie, duc la apariția inversiunilor climatice, care determină modificarea cu 10-15 zile a perioadei în care apare bruma ori înghețul. Temperatura medie anuală, calculată la stațiile meteorologice de la Murgeni, Huși și Bârlad, oscilează între 9,5 și 10,9 grade Celsius. După datele termice preluate de la stația meteorologică Bârlad în intervalul 1955-1970 temperatura medie anuală a fost de 9,8 grade Celsius²¹.

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
-5,1	-1,6	9,5	10,2	15,6	19,6	21,8	21,3	16,4	10,3	4,3	-0,8

În timpul verii, din cauza climei secetoase, temperaturile cele mai ridicate pot atinge și chiar depăși 40 grade Celsius, în timp ce temperaturile cele mai scăzute pot ajunge până la -20 grade Celsius, chiar și -25 grade Celsius în anumiți ani. În timpul anotimpului rece, zăpada a depășit rar 10 centimetri, iar perioada persistenței acesteia a fost de scurtă durată. Bătrânii din această zonă își amintesc faptul că iernile din timpul copilăriei lor erau mult mai geroase cu zăpadă foarte multă, atingând chiar și 3-4 m. Este evidențiată în mod deosebit iarna anului 1953/1954 și chiar cele care au urmat, până în anii '70, când stratul de zăpadă era

²¹ Vasile Cărcotă, *op. cit.*

consistent și nopțile foarte geroase. După observațiile locale s-a constatat că primele înghețuri au loc de regulă în a doua jumătate a lunii noiembrie, iar ultimele au loc la finele lunii martie. Brumele se produc la sfârșitul lunii aprilie, foarte rar cad și în prima jumătate a lunii mai²².

1.2.5. REGIMUL EOLIAN

Cel mai important vânt care străbate comuna de la nord la sud este Crivățul, cu o frecvență mai mare pe timpul iernii, cu o intensitate de 3,2 grade pe scara Beaufort. Un alt vânt cu o frecvență și intensitate mare este Băltărețul, care bate de la sud, mai mult la sfârșitul primăverii și la începutul toamnei, cu o intensitate de 2,1 grade pe scara Beaufort. Dinspre vest bate uneori Austrul, cu o intensitate mai mică²³. Precipitațiile care cad în timpul anului sunt reduse cantitativ, fiind o caracteristică a întregii regiuni din Podișul Moldovei, inclusiv în valea Elanului. Au fost înregistrate cantități medii anuale de precipitații, cuprinse între, 337, 6 l/m.p. și 635,4 l/m.p. (valori înregistrate la stația meteo Bârlad între anii 2008 și 2013). Pe parcursul unui an, 2013, la stația meteorologică Bârlad s-au înregistrat 113 zile cu precipitații, cele mai multe fiind în luna iunie²⁴.

1.2.6. REGIMUL HIDROGRAFIC

Principalul curs de apă al depresiunii este **râul Elan**, pe lângă care funcționează o rețea de pâraie cu debite reduse, care reușesc totuși să asigure necesarul de apă al locuitorilor. Pe malurile acestor pâraie există și astăzi sau au existat așezări statornice, unele dispărând în vremurile din urmă. Aceste așezări au alcătuit și vor mai alcătui multă vreme o coroană ce dă putere unui teritoriu stăpânit și îngrijit de-a lungul timpului de numeroase suflete, jucând un rol important în aspectul geografic al zonei, după cum vom vedea mai departe.

²² Ioan Iacomî, *op. cit.*, în introducere.

²³ Vasile Cărcotă, *op. cit.*, p. 20.

²⁴ Administrația Națională de Meteorologie.

Râul Elan izvorăște din codrii Merei, de sub dealul Făgădăului, deal cu o înălțime de 378 m. Poienița de unde izvorăște Elanul se află la o înălțime de 237 metri (masivul dealurilor Dobrina-Oltenești). Cu o lungime totală de 73 km, râul străbate teritoriul satelor Urlați, Hurdugi, Gușiței, Poșta Elan, Tupilați, Găgești, Peicani, Giurcani, Vădeni, Murgeni, Blăgești, iar de pe teritoriul satului Vădeni, din comuna Cavadinesti, județul Galați, se varsă în râul Prut. Elanul intră pe teritoriul administrativ al comunei Găgești în dreptul podului din localitatea Poșta Elan și traversează toate satele comunei Găgești, de la nord la sud, pe o distanță de 20 km. Debitul râului Elan a fost măsurat începând cu anul 1967 și până în anul 2003, la punctul Hidro Tupilați, aparținând Oficiului de Gospodărire a Apelor, Vaslui, de către agentul Anton Alexandru, iar din datele găsite într-un jurnal ținut zilnic de către acesta, debitul a fost cuprins între 0,5-20 m³/s, cu o medie de 9,5 m³/s. Uneori s-au înregistrat și debite mai mari, de peste 100 m³/s, în perioada căderii precipitațiilor ori a topirii zăpezilor²⁵.

Zona de amplasare a sistemului de măsurare a cotelor
râului Elan, la piciorul podului din satul Tupilați

²⁵ Datele pot fi comparate și cu cele din alte stații.

Elanul este atestat documentar sub denumirea de *Ialan* încă de pe la mijlocul secolului al XV-lea, mai precis la data de 11 august 1445, într-un act emis de către Ștefan Vodă, fiul lui Alexandru cel Bun, în care se menționează că „pan Toader Gănescu a primit în Moldova, pe *Ialan*, la obârșia acestuia, un sat întemeiat de Toma, socrul sau”.²⁶ Numele râului Elan apare și într-un alt act oficial întocmit (pecetluit), în ziua de 5 iunie 1464 (6972) la Curtea Domnească din Vaslui a voievodului Ștefan cel Mare (1457–1504). Actul menționează și așezarea Găgești pe Elan: „și a vândut ocina lui dreaptă, satul anume Găgești pe *Ialan* (...), lui Ivan...”.²⁷

Dimitrie Cantemir (1673-1723), fiul lui Vodă Constantin Cantemir (1685-1693) va grafia cuvântul *Ilan* în lucrarea *Descriptio Moldaviae*, întrucât în limba turcă *Ialan* are două forme verbale care înseamnă: 1 – subst. „minciună, ficțiune” și 2 – adj. „fals, neadevăr”, iar elan, adverb- „încă”. De aceea, pentru a evita orice confuzie, Dimitrie Cantemir a preferat să grafieze în cărțile sale cuvântul *Ilan*, iar pe *Tabula geographica, Moldavia*, hartă alcătuită de el, să înscrie numai cursul pârâului Elan, fără să-l și numească.

Se presupune totuși că popoarele migratoare de gintă germană, care au traversat și spațiile daco-romane între secolele I – V d.Hr., cum ar fi: goții, vandalii, taifalii, herulii și alții, crescători de animale sau vânători, urmați mai târziu de coloniștii sași (circa 1145), au adus cu ei obiceiuri și limbaj, cum ar fi cuvântul *Elan* sau *Elch* (*Alces, alces*), s.m. „elan, cerb din regiunile nordice”, cunoscut la noi ca *elan*, deci acesta pare să fie de natură germanică²⁸.

Gheorghe Ghibănescu considera că „Numele Elan e slavonul Ислень, *cervus*, Ελαφος, *cerb*. Deci apa Elanului e apa Cerbului”.²⁹ O interpretare mai nouă a sensului cuvântului „Elan” este: originea hidronimului Elan – cuvânt de origine veche turcică (anterior anului 1241, când invazia mongolă a alungat populațiile turcice în Transilvania), „alan” înseamnă „șes, pășune, luncă”, dar și „câmpie,

²⁶ D.R.H.A, Moldova, vol. 1384-1448, doc. 257, pp. 364-365.

²⁷ D.I.R., veacul XIV-XV, A. Moldova, vol. I, 1384-1475, p. 401.

²⁸ Gheorghe Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. VII, p. V.

²⁹ *Ibidem*.

vale”; sub influență ucraineană, în secolele XIII-XIV, prin iotacizare a devenit Ialan, cu evoluția fonetică Ielan-Elan. Inițial, denumirea s-a aplicat câmpiei străbătută de râu, Șesul Elanului, după cum apare în hărțile vechi, apoi s-a restrâns la valea cursului de apă³⁰.

Principalii afluenți ai Elanului care se varsă pe teritoriul administrativ al comunei Găgești sunt:

Pârâul Tupilați, care nu apare în unele lucrări hidrografice, descris imprecis de Gheorghe Ghibănescu, denumit de acesta și apa Săcii³¹, este important pentru sat, prin debitul său cu scurgere permanentă indiferent de seceta din timpul verilor călduroase, oferă o sursă permanentă de apă. Este pârâul pe care s-au așezat strămoșii noștri, cei din satul Tupilați, luând numele acestuia. El izvorăște dintr-o zonă de pe valea satului, din punctul „Coadă râpii”. Acest reper se află la o distanță de aproximativ 800 m față de sat. Pârâul se varsă în râul Elan, în partea sud-estică a satului Tupilați, la aproximativ 200 m.

Coadă Râpii, izvorul pârâului Tupilați

³⁰ Dragoș Moldovanu, „Hidronime de origine veche turcică în sudul Moldovei”, în *Anuar de lingvistică și istorie literară*, tom. XLVII-XLVIII, 2007-2008, București, 2009, pp. 18-19.

³¹ Gheorghe Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. VII, p. III.

Pârâul Pogoceni izvorăște din dealul eponim și are un debit foarte scăzut în timpul verilor călduroase, de multe ori seacă, se varsă în Elan, din sus de Popeni. Denumirea de Pogoceni a purtat-o și localitatea care a existat pe acest pârâu, mai aproape de satul Popeni de Elan.

Pârâul Urdești izvorăște din dealul Plopului, însă tot pe partea dreaptă, din podișul Băseștilor pleacă și pâraiele Plopul și Ghilțeni și toate se unesc în dreptul satului Urdești, ceva mai jos, primesc pe stânga și pârâul Pelmoșeni, formând împreună pârâul șesului și care se varsă în Elan puțin mai jos de Peicani.

Pârâul Jigălia, ce străbate astăzi comuna Găgești, trece pe la nordul satului Giurcani, cu un kilometru mai la sud față de pârâul Urdești. Despre el s-a scris că „este cel mai frumos afluent al Elanului”, iar denumirea sa ar însemna „arsură” și ar proveni de la „valea Jigăliei”.³²

Pârâul Hulubăț este situat în partea de est a comunei, aflându-se în întregime pe teritoriul acesteia. Hulubățul străbate valea cu aceeași denumire pe o distanță de aproximativ 18 km, după care se varsă pe partea stângă în Elan, mai jos de satul Vădeni (Rai). Este singurul de pe această parte și ultimul afluent de pe teritoriul comunei Găgești. Are un debit mic, iar pe timpul verilor uscate seacă. Pe cursul acestei ape a existat și un sat cu denumirea de Hulubăț, însă la sfârșitul secolului al XIX-lea acesta a dispărut.

I.2.7. FLORA ȘI VEGETAȚIA

Vegetația este de tipul stepei din zona temperată, cu soluri din categoria cernoziomurilor. În Evul Mediu și prima parte a Epocii Moderne, depresiunea Elan a fost o regiune a pădurilor, doar în șesul pârâului Elan existând zone despădurite, pe partea de luncă. Pădurile, râurile, iezerele, pășunile și câmpiile fertile, ofereau condiții favorabile dezvoltării așezărilor omenești. În contrast cu peisajul prezent, la începutul secolului XX, au dispărut pădurile, înlăturate prin defrișare³³. Acest fapt

³² *Marele dicționar geografic al României*, vol. I, p. 337.

³³ C-tin Burac, *Ținuturile Țării Moldovei până la mijlocul secolului al XVIII-lea*, București, 2002, p. 183.

Vedere din DJ 244 B spre punctul Hârtop

a dus la apariția unei vegetații florale unicat în zonă. Istoricul Gheorghe Ghibănescu scria că: „Pământul e negru vegetal, căci abia în timpurile noastre s-au desfundat pădurile, care în vechime se țineau lanț, formând codrii Merei până în revărsarea Elanului”.³⁴

În baza legii nr. 9/1973, privind protecția mediului înconjurător, Consiliul Popular al județului Vaslui a declarat rezervații naturale și monumente ale naturii următoarele familii vegetale și plante rare din arealul comunei Găgești: „Pajiștele de sărături de la Giurcani-Găgești (alt. cca 50 m.)”, situate pe Valea Elanului, în care se găsesc 27 de specii halofile pe o suprafață de 50 ha.³⁵

În scopul protejării biodiversității și menținerii într-o stare de conservare favorabilă a florei spontane și faunei sălbatice precum și a habitatelor naturale de interes comunitar, întreaga zonă a Colinelor Elanului a fost desemnată *sit de importanță comunitară* (C.S.I.), prin Ordinul nr. 2387/2011 ca parte a rețelei ecologice europene *Natura 2000 în România*, în baza Directivei Consiliului European 92/43/CE/1992.³⁶ Situl este situat pe teritoriul estic al Județului Vaslui și se în-

³⁴ Gheorghe Ghibănescu, *Șurete și Izvoade*, vol. VII, p. V.

³⁵ D. Mititelu, *Flora și vegetația din Județul Vaslui*, Bacău, 1975, p. 152

³⁶ *Monitorul Oficial*, nr. 846 din 29 noiembrie 2011.

tinde pe teritoriile administrative ale comunelor: Berezeni, Găgești și Vutcani, fiind străbătut de D.J. 244 B, care leagă localitatea Giurcani de satul Poșta Elan. La baza desemnării sitului se află trei specii floristice rare: *Capul șarpelui* (*Echium russicum*), *Târtanul* (*Crambe tatarica*) și *Stânjenelul sălbatic* (*Iris aphylla* spp hungarica).

Au mai fost semnalate și alte specii rare cum ar fi: bujorul de stepa, vinetele, brândușa, buruiana talanului, dediței vânat, care nu fac parte din speciile menționate³⁷.

Capul șarpelui (*Echium russicum*) pe Valea Elanului.

În anul 2016 a fost aprobat și proiectul *Consolidarea rețelei Natura 2000*, pentru situl de protecție avifaunistică Valea Elanului, cu o suprafață de 439,7 ha, ce se suprapune parțial cu limitele existente ale Colinelor Elanului³⁸.

În ceea ce privește speciile vegetative des întâlnite în Depresiunea Elanului, acestea sunt destul de variate, fiind reprezentate de: *trandafirul sălbatic* (*Rosa feros*), *porumbarul* (*Prunus spinosa*), *măceșul*, *păducelul* și *migdalul pitic* din speciile lemnoase. Alte plante regăsite sunt *păiușul* (*Festuca pseudovina*), *pirul crestat* (*Agropyrum cristatum*), *pirul târător* (*Agropyrum repens*), *lucerna galbenă* (*Medicago lupulina*) și *sulfina* (*Malilotus officinalis*), din speciile ierboase. Dintre buruieni se găsesc: *păpădia* (*Taraxacum officinale*), *pătlagina îngustă* (*Plantago lanceolata*), *coada șoricelului* (*Achillea millefolium*), *ciulinul* (*Carduus mutans*), *pelinul* (*Artemisia austriaca* și *Artemisia maritima*) și *sunătoarea* (pojarnița). În porțiunile joase ale luncilor se găsesc: *iarba câmpului* (*Agrostis alba*), *rogozul* (*Carex praecox*), *trifoiul hibrid* (*Trifolium fragifarum*), *trifoiul târător* (*Trifolium repens*), *papura* și *stuful*. Pe terenurile cultivate se întâlnesc: *mohorul* (*Setaria glauca* și *Setaria viridis*), *muștarul sălbatec* (*Sinapsis arvensis*), *pălămida* (*Cirsium*

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ Vremea nouă.ro, accesat la data de 10 decembrie, 2015

arvense), *volbura* (*Convolvulus arvensia*), *mărul lupului* și *mătrăguna*³⁹. De asemenea, o răspândire apreciabilă o au și plantele melifere cum sunt: *teiul*, *salcâmul*, *cireșul sălbatec* sau plantele agricole (grâul, orzul, ovăzul, floarea-soarelui), pomii fructiferi și viile.

În aria protejată Colinele Elanului (751,4 ha), care se află în cea mai mare parte pe teritoriul comunelor Găgești și Vutcani se găsește și o plantă rară, anume *bujorul de stepă* (Paeoniaceae). Această floare este considerată un simbol național, fiind o specie extrem de rară și de fravă care este pe cale de dispariție, nefiind permisă distrugerea sau recoltarea ei. Ea oferă unicitate zonei contribuind la frumusețea peisajului natural local. Popular, planta era văzută ca un simbol al frumuseții, vigoriei, vitejiei și dragostei⁴⁰.

Bujorul de stepă (Paeoniaceae)
de pe Valea Elanului

1.2.8. FAUNA

Pe teritoriul comunei Găgești există o faună diversă, reprezentată prin: popândău, hârciog, șoarece de câmp, șobolan de câmp, iepure de câmp (rozătoare), dihor de stepă și pătat, lup, vulpe, viezure (carnivore) și mistreț (omnivore). De asemenea, se întâlnesc: căprioara, prepelița, pitulicea, potârnichea, ciocârlia de câmp, graurul, gâsca și rața sălbatică, vrabia, rândunica, barza, cioara, cocorul, lăcusta, greierele, cosașul, fluturele, șarpele și șopârla.

³⁹ Gh. Coman, *Murgeni, contribuții la istoria unei străvechi așezări*, Vaslui 1973, p. 12.

⁴⁰ Mihnea Niculescu, „Bujorul românesc, declarat floare națională, ar trebui să fie plantat și admirat în parcurile și grădinile orașului”, în *Puls 24*, accesat la <https://puls24.ro/bujorul-romanesc-declarat-floare-nationala-ar-trebui-sa-fie-plantat-si-admirat-in-parcurile-si-gradinile-orasului/> pe 11.09.2023.

1.3. SATUL VĂZUT ASTĂZI DE MINE

Tupilații este un sat „adunat”, având curțile bine delimitate, alăturate, menținându-se pe vechea vatră de locuire. Are doua părți, orientate nord-sud, despărțite de pârâul eponim, înconjurat de păduri de salcâm, arbuști și vii.

Vedere spre satul Tupilați

Partea dreaptă este cea mai veche, acolo se află biserica și cimitirul. În partea stângă, izvoarele ne spun că zona a fost populată pe la sfârșitul secolului al XVIII-lea, odată cu înmulțirea numărului familiilor. Acolo se află și școala. Trecerea peste pârâul Tupilați dintr-o parte a altuia a satului se face prin două podețe, numite în vechime cel de la Pichirea și cel de la Buiuc, fiind construite la început din drugi și traverse din lemn, astăzi fiind din fier și beton.

Poziția geografică a satului, de la începuturi, a fost excelentă pentru supraviețuire, ferită de inundații, având resursele vitale vieții: apă, pământ, pășune pentru creșterea animalelor în semi-libertate, lemne

Satul văzut de mine pe huidița (ulița) de la Buiuc, împreună cu nepotul meu, Dumitrel Mihail Ene (2023)

de foc, dar și loc de refugiu în caz de primejdii, care, ce-i drept, nu au fost deloc puține.

Drumurile și ulițele (huidițe) din sat au rămas aceleași din vechime, cu mici modificări, fiind și astăzi în mare parte din pământ, peste care s-a așternut, pământ galben, pietriș și nisip. Aceste lucrări s-au realizat începând cu anul 2007, pe timpul primarului Coatu Lorin și au fost continuate până astăzi, de primarul actual, Stupu Costică. Pe o porțiune a drumului ce traversează partea stânga a satului, trece șoseaua D. J. 244 B, construită încă din anul 1944, odată cu retragerea armatei germane de pe teritoriul României. A fost

reamenajată și reamplasată în anul 1974, prin modificarea traseului, înălțare și pietruire, făcând posibilă circulația primului autobuz cu cursă regulată între Tupilați și Bârlad. Șoseaua veche dinspre Poșta Elan avea intrarea pe la *Poarta Țărnii*, trecea pe lângă proprietatea lui Stoienciu Ion (Bucan) și ocolea zona numită *După Cale*, iar din anul 1974 și-a modificat traseul odată cu reamenajarea acesteia, inclusiv în zona denumită „luncă” din partea de sud a satului. În perioada 2009-2011, întreg traseul D.J. 244 B între Murgeni și Crețești a fost asfaltat.

Curțile gospodariilor au rămas în cea mai mare parte asemănătoare cu cele din vechime și cuprind: casele de locuit, anexele gospodărești și grădina. Delimitarea proprietăților se face prin garduri din nuiiele din salcâm sau din salcie, iar la strada principală acestea sunt din scânduri de brad vopsite, tablă, plăci din beton, plasă de sârmă și alte materiale.

Multe dintre case, încă în picioare și astăzi, construite pe la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, sunt confecționate

Intrarea în Tupilați dinspre Poșta Elan, pe D.J. 244 B (foto: V. Nedelcu)

din paie și vălătuci (pământ amestecat cu paie), lipite pe exterior și interior cu un strat de pământ galben. Astăzi sunt învelite toate cu tablă galvanizată sau tablă tip, Lindab și refăcute cu materiale de construcții noi. În continuarea curții, fiecare proprietar are o suprafață arabilă destinată grădinii și livezilor cu pomi fructiferi.

Majoritatea gospodăriilor au acces prin vecinătatea proprietăților la albia pârâului Tupilați, apa acestuia servind încă din vechime multor nevoi casnice (dughitul cânepii și al inului, irigarea grădinilor, apă pentru animale, etc.).

Satul este legat de centrul comunal și de orașele importante din jur (Vaslui, Bârlad, Huși și Murgeni), prin D.J. 244 B, drum care traversează întreaga comună, având legături cu alte șosele ce traversează județul Vaslui, D.N. 24, D.N. 26, D.J. 244 A și D.J. 244 H. Circulă și astăzi o singură cursă de autobuz sau microbuz, regulată, pe zi, între Tupilați și Bârlad, dus-întors.

Există o bogată rețea de drumuri locale din pământ, folosite de săteni pentru a se deplasa la muncile câmpului. Cel mai important drum, de bună seamă, este cel spre Hulubăț-Cânepărie, iar traversarea râului Elan se face printr-un pod, altădată din drugi și traverse din lemn, astăzi din beton, construcție însă neterminată de foarte mult timp.

Nu există în localitate rețea de alimentare cu apă ori canalizare. Alimentarea cu apă se face și astăzi aproape din aceleași fântâni existente din vechime, construite la o distanță aproximativ egală în tot satul. La început au fost construite cu ghizdei din lemn, cumpănă și ciutură, ulterior s-au construit ghizdeie din tuburi de beton iar cumpăna a fost schimbată cu un sistem de scripete, format din val și roată cu lanț. Apa este scoasă din fântână cu ajutorul unor găleți speciale. Majoritatea fântânilor sunt funcționale și astăzi, una singură mai are cumpănă, ele sunt amplasate pe partea dreaptă a drumului ce traversează satul, în punctele: Hepa, Vechiu, Donică Stoienciu, Toader Chiriac, Nicu Nedelcu, Pavel Anton, Petrache Nedelcu, iar pe partea stângă a satului: Covrig, Iorgu Mihal, Toader Marin, Casa parohială, Gheorghe Ciacăru, Olaru, Buiuc, Gheorghe Ciobotaru. Cișmeaua, astăzi amplasată lateral de șosea, mai lângă râul Elan, este și ea funcțională. În anii '80, aceasta era amplasată lângă cimitir.

Drumul pe dealul Hulubăț, ce merge spre terenurile sătenilor de la Hulubăț-Cânepărie

În copilăria mea, apa din fântâni era bună de băut, deși era apă de suprafață, fântânile având adâncimea medie de 10-12 m. Periodic, cei de la Sanepid veneau și recoltau probe de apă pentru analize bacteriologice și fizico-chimice, în special în perioada unor epidemii, fiind dezinfectate cu clorură de var. Această acțiune era efectuată de oficiantul sanitar Râclea Constantin. În ultimii ani, gospodarii și-au forat puțuri în curțile proprii și și-au instalat hidrofoare ori pompe submersibile, reușind să-și alimenteze gospodăriile cu apă, atât pentru exteriorul cât și pentru interiorul casei.

Satul este astăzi electrificat în totalitate. Electrificarea a început în anul 1964, efectuându-se parțial, iar total, în anul 1974. Există un singur post de transformare, cu o rețea stradală de iluminat public pe toate străzile din sat, în jur de 3500 m lungime, rețea extinsă mult în ultimii ani.

Începând cu anul 1964, anul electrificării satului, majoritatea familiilor și-au cumpărat aparate de radio și televizoare, situație care astăzi s-a extins, prin pătrunderea în sat a sistemului de televiziune prin cablu.

Primul telefon instalat în anul 1967 în casa familiei Anton Sandu, astăzi a dispărut, aproape fiecare locuitor deține câte un telefon mobil, android, compatibil cu toate rețelele de telefonie mobilă de la nivelul țării.

Magazinul sătesc, denumit și cooperativă, înființat în anul 1950 prin contribuția sătenilor, după anul 1990 s-a desființat, locul lui fiind preluat de două magazine mixte, private.

Asistența medicală este asigurată astăzi printr-un medic de familie găsit aleatoriu de cetățeni, fie de la Vutcani, fie de la Murgeni sau în alte localități, existând o criză de personal medical.

Pe lângă Primăria comunei Găgești funcționează un serviciu de asistență socială, cu asistenți sociali pentru fiecare sat ce aparține comunei, pentru satul Tupilați figurează ca asistent social Mihal Corina.

Asistența medical-veterinară este asigurată printr-un cabinet medical veterinar privat de la nivelul orașului Murgeni.

Învățământul se desfășoară într-o școală nouă, dotată corespunzător cu încălzire centrală, unde înveță numai ciclul primar, clasele 0-IV. Clasele V-VIII își desfășoară cursurile la nivelul școlii de centru, din Găgești. Numărul elevilor fiind foarte mic, se înveță în sistem simultan.

Grădinița de copii funcționează cu un număr redus de elevi, aceasta își desfășoară activitatea tot în cadrul școlii, neexistând local propriu.

Activitățile culturale sunt mult diminuate, iar o parte din obi-ceiurile de Anul Nou nu se mai desfășoară, ca urmare a reducerii numărului persoanelor adolescente și tinere, satul devenind tot mai sărac în tradiții. Cu toate că există în sat o Sală de festivități, dată în folosință din anul 2017, nu este utilizată decât pentru adunări publice și evenimente familiale.

La nivelul comunei Găgești are loc în fiecare an și un festival, intitulat „La horă-n sat”, care se ține în ultima duminică a lunii august.

Am observat un interes din partea autorităților locale pentru ca în perioada următoare, să fie accesate programe de dezvoltare rurală cu fonduri europene pentru asphaltarea drumurilor de interes local. Se preconizează și alimentarea localității cu apă potabilă din puțuri de mare adâncime și chiar amenajarea unei canalizări publice. Oamenii încă mai speră că acestea vor deveni realitate, fiind de fapt, o dorință dar și o necesitate a locuitorilor acestor zone. S-ar pune astfel capăt chinurilor de veacuri de a mai frământa noroiul și de a nu mai scoate apa din fântâni cu cumpănă. Dar ce-l mai important lucru care s-ar realiza, ar fi, oprirea depopulării totale a satului și dispariția acestuia.

Și ca o mențiune: bisericile din sat construite în secolele din urmă, școala construită la începutul sec. XX, casa directorului de școală

Fântână cu cumpănă și ciutură de la fosta „Casă Parohială” (Foto, 2023)

din anii 30 ai secolului trecut, casa parohială, reparațiile periodice și împrejuririle de la biserică și cimitir și multe altele, cu câteva excepții din perioada actuală (sală de festivități, școala nouă și podul aflat în construcție), toate au fost construite prin contribuția financiară și munca manuală a sătenilor.

Hartă cu străzile actuale din Tupilați

Până prin 2020, străzile din sat nu au avut nume. Acestea erau denumite drumuri sau huidițe și erau recunoscute de săteni în funcție de anumite caracteristici ale zonelor sau mahalalelor din sat și care au fost stabilite aleatoriu de către cetățeni. Erau denumiri ca; în jos, în sus, de la deal, de la vale de drumul Școlii, Cimitirului, Bisericii, Principală, Poarta Țării, a lui Cosma, Buiuc, Vechiu, Ciacăru, Olaru, etc. Mergând acum vreo doi ani prin sat am observat că au apărut plăci cu indicatoare de străzi date în urma unei hotărâri de consiliu local în baza legii 215/2001 privind administrația publică locală.

Deși acestea nu reflectă decât în parte istoria satului, le redau în continuare așa cum le-am inventariat eu la fața locului: Str. Școlii, str. Vale sat, str. Biserica Nouă, str. Poarta Țării, str. Garoafelor, str. Salcâmlor, str. Armoniei, str. Răsăritului, str. Independenței, str. Luminii, str. Unirii. Redăm mai jos și o schiță cu principalele străzi. Iată și o hartă captură de pe net.

PARTEA II

ISTORIA SATULUI

II.1. DESCOPERIRI ARHEOLOGICE

Sursa de informație arheologică pentru satul Tupilați este constituită de resturile de locuire descoperite în solul așezării, în urma cercetărilor efectuate în anii '60 de către profesorul Ghenuță Coman, fost profesor de istorie la Liceul teoretic din Murgeni, iar mai târziu și prin contribuția învățătorului Marin Rotaru de la Giurcani. Mențiunile din documentele istorice analizate și sursele orale păstrate, transmise mai mult sau mai puțin deformat, despre arealul satului Tupilați și al întregii comune, le-am valorificat și le-am redat în funcție de importanța lor.

Astfel, profesorul Coman, prin studiile de arheologie efectuate în arealul satului, a descoperit elemente suficiente care au sugerat faptul că prima locuire datează de prin secolele II-IV d.H., descriind următoarele: „în centrul satului Tupilați, pe stânga pâraului, prin lucrări gospodărești, s-a dat peste morminte cu oale cenușii în gropi. După resturile ceramice găsite la suprafață s-ar părea că este vorba de o necropolă aparținând secolului al IV-lea d.H.”; „la circa 1,5 km, N-NE de sat, în jurul podului de pe șoseaua Tupilați-Poșta Elan, se află o așezare cu resturi ceramice care după natura pastei, culoare, forme și decor, aparțin secolului al IV-lea d.H.”; „în marginea de sud, sud-est a satului se află resturi de locuire aparținând secolului al IV-lea d.H., precum și secolelor X-XII. De aici provine și o lamă de coasă (seceră?)”.¹

¹ Ghenuță Coman, *Statornicie, continuitate. Repertoriul arheologic al județului Vaslui*, pp. 145, 372, și Mihai Zaharide și Ruxandra Alaiba, *Cunoașterea prin*

În aceeași perioadă, descoperiri arheologice importante au fost făcute pe întreg teritoriul comunei Găgești.

Astfel, în perimetrul satului Popeni, la aproximativ 600 m nord de sat, în punctul denumit „Cercez”, se află, de o parte și de alta a râului Elan, o întinsă și importantă stațiune arheologică. Tot în această zonă, în contextul așezării s-au găsit artefacte care aparțin de Cultura Noua. Pe lângă resturi ceramice s-au descoperit străpungătoare din os, ace, amulete, un pieptene, o daltă și un răzuitor (?), tot din os. De altfel, inventarul fiind bogat, având și alte elemente precum: o amuletă din gresie dură, o amuletă din os crestată și o alta necrestată. În mod deosebit, câteva piese din os și ceramica rețin atenția: din os, foarte bine finisată, pare că avem o piesă care reprezintă o figurina antropomorfă, mult stilizată; alta este realizată într-o formă clară de figurină antropomorfă, cu cap, ochi, gură, gât, trunchi, iar picioarele sunt unite și simbolic despărțite printr-o incizie. Se pare totuși că este o reprezentare dublă, femeie-bărbat. În același punct, dar pe râul Elan, se găsesc resturi de locuire aparținând sec. VI-VII, sec. VII-IX, precum și din sec. X-XI², iar la obârșia pârâului Hulubăț se află o așezare cu resturi ceramice, caracteristice sec. al IV-lea d.H³.

II.1.A. PRIMELE ATESTĂRI ALE LOCUIRII UMANE ÎN AREALUL COMUNEI GĂGEȘTI

În intervalul 1960-1980 în toate satele din arealul comunei Găgești (Giurcani, Peicani, Găgești, Tupilați, Popeni) și în zonele adiacente, cum ar fi, la: Urdești, Hulubăț, Copăceana, Stuhuleț, Vutcani, Dodești și Viișoara, în urma cercetărilor arheologice, s-au descoperit importante vestigii ce scot în evidență importanța resturilor de locuire, a formelor de relief și bogăția acestor zone. Materialul arheologic care provine în mare parte de la Cultura Noua, este bine reprezentat în

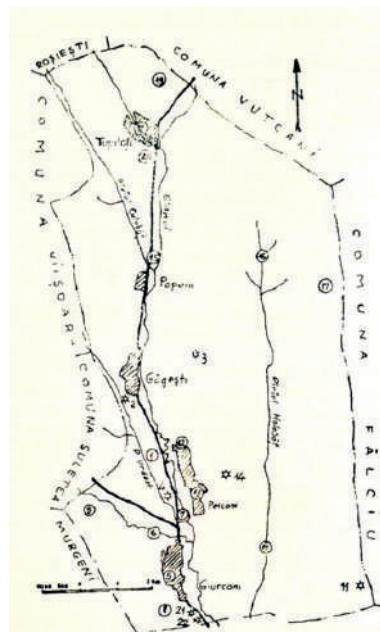
cercetări interdisciplinare a vechilor așezări rurale din spațiul carpato-dunărean, Iași, 2009, pp. 45, 62-63.

² Marin Rotaru, *Antichitățile Elanului*, vol. II, Bârlad, 2009, pp. 135-152.

³ Ghenuță Coman, *op. cit.*, p. 144.

toate așezările comunei Găgești, cu precădere în satul Giurcani, unde au fost descoperite două așezări ale acestei culturi⁴.

Cercetările efectuate au evidențiat faptul că în Epoca Bronzului se continuă cultura primitivă a plantelor, oamenii de atunci practicând și o intensă activitate de creștere a animalelor, fiind momentul când omul dispune în sfârșit de anumite condiții de trai, căpătate în urma sedentarizării dar și a dezvoltării activităților de producție și a comerțului. Folosirea fierului la făurirea uneltelor și armelor de luptă joacă un rol revoluționar în istorie, accelerând dezvoltarea societății umane. Au fost descoperite în arealul comunei Găgești mai multe așezări din Epoca Fierului, ceea ce arată continuitatea de locuire pe aceste meleaguri⁵. Populația dacică din Moldova, cunoscută în Antichitate sub numele de carpi, întreținea o strânsă legătură cu civilizația romană, mai ales după cucerirea Daciei de către romani din 106 d.H. Urme de pe vremea carpilor s-au descoperit în grădina școlii generale din Peicani. Aici a fost găsit un mormânt cu un inventar divers care conținea un vas lucrat la roată și un șirag de mărgelă⁶. În perioada de trecere spre feudalismul timpuriu populația daco-romană a intrat în contact cu diferite popoare migratoare ce au pătruns în spațiul carpato-dunărean pe văile

Harta descoperirilor arheologice
din arealul comunei Găgești
(după Ghenuță Coman)

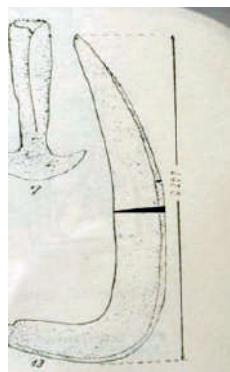
⁴ Marin Rotaru, „Noile descoperiri de la sfârșitul Epocii Bronzului, în bazinul Elanului”, în *Thraco-Dacica*, vol. IV, nr. 1-2, București, pp. 73-84.

⁵ Ghenuță Coman, *op. cit.*, p. 145.

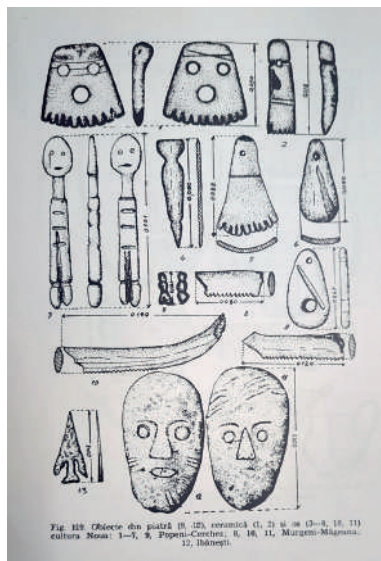
⁶ *Ibidem*.

accesibile ale râurilor începând cu sarmații și goții, sec. al III-lea, hunii, sec. al IV-lea, gepizii, sec. al V-VI-lea, avarii, sec. al VI-lea, slavii, sec. al VII-IX-lea.

În secolul al IV-lea se remarcă în această zonă și Cultura Sântana de Mureș, atestată cu prisosință pe întreg teritoriul comunei Găgești, ea suprapunându-se celor din secolele anterioare. Există, de altfel, numeroase elemente arheologice descoperite pe întreaga Vale a Elanului care aparțin culturii Sântana de Mureș și așa cum arătam mai sus, materialele descoperite aparțin secolului al IV-lea, cele de la nord-est de satul Tupilați din jurul podului de pe șoseaua Tupilați-Poșta Elan. Tot la Tupilați s-au găsit câteva morminte cu oale cenușii în gropi, fiind vorba de o necropolă din sec. al IV-lea. Mai târziu, în perioada secolelor X-XI, apare și cultura Dridu, cu un pregnant element romanic, caracteristică de altfel întregii zone a României⁷.

Coasă descoperită
pe teritoriul satului
Tupilați, sec. II-IV
(Ghenuță Coman)

Obiecte din piatră, ceramică și
os, Cultura Noua, descoperite pe
valea Elanului (Ghenuță Coman)

⁷ N. Zaharia, M. Petrescu Dâmbovița și Em. Zaharia, *Așezări din Moldova de la Paleolitic până în sec. XVIII-lea*, București, 1970, p. 43.

II.1.B. PROBLEMA CONTINUITĂȚII ÎN SAT

Despre începuturile de locuire și repartiția teritorial geografică a satului (sec. IV – XI), avem puține informații. Din expunerile verbale ale părinților și bunicilor noștri și din analiza la fața locului, coroborate cu descoperirile arheologice menționate, putem presupune că satul a fost amplasat, în vechime, pe valea pârâului Tupilați, mai sub culmea dealului din apropiere. Câteva rămășițe ale satului se mai păstrau încă, în partea de nord a acestuia, chiar până pe la jumătatea secolului al XX-lea, niște bordeie cu beciuri adânci în care sătenii își mai depozitau încă unele produse cerealiere și butoaie cu vin. Așa cum arată documentele, culmea dealului Tupilați și până la pârâul satului în vechime era înconjurată de păduri de fag și stejar, cu hățșuri expuse frumos la soare.

Elementele arheologice descoperite pe arealul satului Tupilați sunt considerate dovezi ale suprapunerii mai multor culturi, lucru care ne indică faptul că există totuși o continuitate a locuirii pe aceste meleaguri. Avem în acest fel imaginea unui sat mic, dar activ, patriarhal, asemănător satelor răspândite pe tot teritoriul de la est de Carpați, organizat în uniuni de obști, – premise ale satului feudal. Din unele informații, la începutul formării satului, acesta nu avea mai mult de 20-30 de gospodării, păstrând caracterul patriarhal până mai târziu, spre secolele XIV – XVII-lea. Această așezare închisă, ascunsă între dealuri, cu o vale lungă până la „Coadă Râpii”, acolo de unde izvorăște pârâul satului, a rămas până astăzi cu aceeași denumire de bază, un toponim care nu s-a modificat de-a lungul timpului. Acest lucru îl vom vedea în alt capitol. Amplasarea locuințelor s-a făcut în pâlcuri de 3-4 familii pe toată întinderea de la nord la sud, până în apropiere de cimitirul actual al satului. Din cercetările arheologice de pe întreaga Vale a Elanului am desprins și aici câteva tipuri de locuințe care au fost folosite de localnici, o lungă perioadă de timp, până spre sfârșitul sec. XIX-lea, menținându-se câteva, așa cum am precizat mai sus, chiar până la jumătatea sec. XX-lea. Acestea sunt:

- a. **Bordeiul**, săpat sub deal, avea o cameră și o vatră cu horn. Forma lui era una rectangulară, săpat în buza dealului, sub formă de gro-tă, cu amenajări simple pentru dormit și luat masa, având un nivel de adâncime de 1,5 m, lipit pe interior cu pământ galben. Intrarea în bordei era prevăzută cu un gârlici, ce se închidea cu un snop de stuf sau din resturi vegetale.
- b. **Semi-bordeiul**, jumătate săpat în deal și jumătate afară, cu vatră și horn, era asemănător cu bordeiul, ieșind la suprafață cu 1,5 – 2 m și învelit cu stuf sau resturi vegetale; acest semi-bordei fiind prezent până târziu, pe la jumătatea secolului XX (prin anii '60, copil fiind, mai existau încă 2-3 astfel de locuințe în zona de nord a satului, având și un beci, unde sătenii depozitau butoaie).
- c. **Locuințe de suprafață**
Construite din lut(argilă) amestecat cu paie(vălătuci) și paieantă, acoperite cu coceni, paie, crengi și resturi vegetale, stuf. Acestea erau compuse dintr-o bucătărie ce avea o sobă din lut cu horn, continuată cu o cameră, iar mai târziu mărindu-se numărul membrilor de familie, s-a mai adăugat o cameră. Locuințele de suprafață erau lipite pe interior și exterior cu pământ galben și balebă de cal. Ulterior, sistemul de construcție al locuințelor a fost îmbunătățit, însă această locuință simplă a fost menținută până la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea, când au început să fie învelite și cu tablă ori țiglă.

Semi-bordeiul de la jumătatea sec. XIX

Suprafața curților și a grădinilor a fost stabilită din vechime, însă a fost consolidată prin reforma agrară din anul 1864. Clăcașii existenți

Locuință de suprafață din satul Tupilați, de la sfârșitul secolului XIX

la data împrăștiării în satul Tupilați au primit pământ, locuri de casă și grădină pe amplasamentul actual al satului și pe vechea moșie Tupilați, conform criteriilor stabilite de Legea agrară nr. 5/1864.

II.2. ETNOGENEZA SATULUI ȘI CURIOZITĂȚILE ETNICE ALE ZONEI

Întemeierea satului este învăluită într-o legendă pe care o vom reda și noi. În urma discuțiilor avute cu tatăl meu, Ion Nedelcu, și cu unii bătrâni ai satului, prin anii '80, am primit primele informații despre sat, ce-i drept, nu foarte precise, despre întemeierea și originea acestuia. Se spunea atunci că: „satul ar fi fost înființat de către un grup de turci răzlețiți din timpul năvălirilor turcești și luptei de la Vaslui (Podul Înalt) din anul 1475, alegându-și ca vatră de sat versantul colinei de vest, iar mai târziu s-au extins, cuprinzând vatra de azi a satului. La început ar fi fost un număr de 32 de persoane care și-au format familii, muncind pământurile ocupate din jur, apoi mergând pe la moșiile boierești din apropiere”. Istoricul Gheorghe Ghibănescu ne vorbește și el de un anume Simeon Turcul, cu fiii și nepoții lui, urmași al unui muntean, „venind din gios” – adică dinspre Muntenia (turcii fiind prezenți în Muntenia încă din pragul sec. al XV-lea) și care venind aici i s-a zis „Turcul” și „a săpat puț în mijlocul Dumbravei”, „adică în pădurea de stejari dincoace de Vutcani și dincolo de Roșiești, spre valea ce cată spre Elan”, acesta fiind, se pare, satul Valea lui Darie și „un alt sat la marginea dumbrăvii, spre Elan”, care ar putea fi satul Tupilați de astăzi⁸.

În afara acestor două relatări nu avem alte mărturii despre întemeierea satului, negăsind alte documente, mai ales că în perioada secolelor XII-XV instituțiile statale nu erau bine cristalizate, negenerând documente. Iar Valea Elanului, fiind un drum deschis în calea popoarelor năvălitoare, este și motivul pentru care nu s-a putut fixa aici nicio proprietate până la consolidarea statului. Totuși, putem presupune, că satul să fi fost întemeiat de acei „turci răzlețiți” sau, așa cum s-a întâmplat și în alte situații, de un „moș” care, pe parcursul mai multor

⁸ Gheorghe Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, vol. V, partea II, doc. 48, p. 181.

ani, a organizat așezarea, colonizând diverse populații. Terenul înconjurător a fost defrișat și folosit pentru agricultură. Acest întemeietor a devenit și conducătorul satului. Ulterior, acești conducători locali au evoluat, ei devenind boieri, supuși ai voievodului. Satul a fost transmis urmașilor acestor întemeietori⁹. Nu putem decât să presupunem că lucrurile au fost așa.

Câteva secole mai târziu regăsim o descriere a proprietăților Idriciului, realizată pe la 1845. Această descriere ne oferă totuși câteva indicii despre peisajul vechi al zonei. „Chiricea și Boghenii; care trec dealul și sunt așezate pe valea Șerbăcanilor, Pogăcenilor și a Munteniilor săci și cu apă și parte ating Elanul, ca: Tupilații, Faurii, Crăciuneștii, Vutcanii și Hârcioganii”.¹⁰ Din această descriere a istoricului Gheorghe Ghibănescu constatăm că satul Tupilați face parte dintr-un lanț de moșii consolidate în timp, iar dintr-o schiță completă a așezărilor după planul ridicat în anul 1845, la data de 20 septembrie, de inginerul I. de Baiardi, unde apare și satul Tupilați, aflăm că acesta se mărginește cu o parte din moșiile (hlizele) de pe Valea Idriciului, ceea ce ne îndreptățește a spune că poate fi un sat mult mai vechi decât arată sursele documentare.

Așezat la început pe partea dreaptă a pârâului, orientat nord-sud, ca un sat linear, pe la jumătatea secolului al XVIII-lea, numărul familiilor din sat a crescut, iar satul s-a extins și pe partea stângă a pârâului, ocupând de o parte și de alta un areal care le-a permis oamenilor să-și dezvolte gospodăriile, cu toate acareturile necesare traiului zilnic. Niciunei culturi nu i-a lipsit tradiția, însoțind pașii omului prin locurile în care a staționat ori a trecut. Popoarele au primit și au transmis mai departe moștenirea culturală, solidarizând indivizii, făcându-i să se identifice cu un trecut istoric. Acest lucru a făcut ca structura etnografică a comunităților de pe Valea Elanului să fie puternic influențată de evoluția diferiților factori istorico-geografici, iar apariția de-a lungul

⁹ Henri H. Stahl, *Istoria socială a satului românesc*, București, 2003, pp. 22-24.

¹⁰ Gheorghe Ghibănescu, *op. cit.*, doc. 89, p. 119.

timpului, pe lângă populația băștinașă și a altor populații etnice, așa cum vom vedea mai departe, a influențat și mai mult acest aspect.

Populația băștinașă a unui popor aflat în plină transformare, nu și-a particularizat identitatea în acele secole tulburi, din cauza contactelor mai mult sau mai puțin dorite cu toți cei care au trecut sau cu cei care s-au stabilizat prin Dacia, în căutarea unui „rost” prin Europa. Nici teritoriul satelor de pe Valea Elanului n-a fost ocolit de hordele migratoare, mărturie stând descoperirile arheologice despre care am vorbit mai sus. Despre rămășițele acestor popoare pe aceste meleaguri, istoria orală consemnează diferite situații privind existența unor etnici bulgari, turci și găgăuzi pe teritoriul unor sate aparținând comunei Găgești, existând și astăzi multe semne de întrebare privind apariția acestora, cultura și dispariția lor, suscitând un interes deosebit, în special pentru cei tineri. Trebuie menționat și faptul că în anii din urmă numeroase publicații și lucrări de cercetare privind istoria populațiilor de bulgari și găgăuzi din sudul Basarabiei, cu referire și la satul Tupilați, au scos la iveală multe date relevante.

Înainte de a analiza situația etnicilor bulgari și găgăuzi, prezenți într-o anumită perioadă istorică în satul Tupilați și în alte sate aparținând comunei Găgești, vom face o incursiune în timp pentru a cunoaște etnogeneza acestora și corelația lor cu populațiile existente în alte regiuni din România și Republica Moldova de astăzi și interacțiunea lor cu populația băștinașă din acest areal.

- a. **Migrația bulgarilor:** În satul de azi se mai observă câteva rămășițe ale bulgarilor care erau aici altă dată. Aceștia au ajuns probabil aici aduși de vreun boier sau au migrat ca urmare a unor evenimente de natură administrativă și militară. Migrația s-a desfășurat în valuri succesive, exodul fiind accentuat de numeroasele războaie anti-otomane ale Domnilor purtate la sudul Dunării dar și de războaiele ruso-turce din sec. XVIII-XIX. Emigrările au avut loc chiar până în secolul XX, când ne referim la momentul cedării Cadrilaterului, în anul 1940. Această populație emigrează spre nord, în Țara Românească și Moldova, spre nord-vest în Banat

și Transilvania, și spre nord-est în sudul Rusiei, mai cu seamă în Crimeea. De multe ori s-au organizat chiar și apeluri de emigrare spre Rusia, ale bulgarilor de pe malul sudic al Dunării. S-a încercat și aducerea lor prin diverse promisiuni, de către boieri români care au beneficiat de munca emigranților bulgari pe terenurilor agricole, producând mai multe venituri pentru vistieria statului¹¹.

Instaurarea dominației otomane la sudul Dunării atrage de-a lungul timpului și răscoale ale populației bulgare, evenimente în urma cărora se înregistrează alte emigrări la nord de Dunăre. Amintim campaniile lui Dan al II-lea din 1416, apoi cunoscutele expediții militare ale lui Vlad Țepeș. Toate acestea s-au încheiat cu noi mișcări de populație bulgare spre Țara Românească și Moldova. Campaniile militare anti-otomane ale lui Mihai Viteazu sunt și ele un moment de vârf, care accelerează mișcările de populație bulgară; scrisorile domnitorului român menționează că a adus aproape 16.000 de bulgari în Țara Românească¹². În secolul XVII, în urma răscoalei de la Ciprovo (1698), un nou val puternic de emigranți bulgari catolici și ortodocși iau drumul Principatelor Române, găsind în spațiul românesc condiții mai bune de trai și privilegii. Dintre acestea amintim, în primul rând, scutirea de impozite pe timp de 7 ani de zile, scutire ce se acorda celor veniți, tuturor categoriilor sociale: țărani, meșteșugari, negustori. Aceste privilegii se mențin mult timp, chiar până la jumătatea secolului al XIX-lea.

După pacea de la Kuciuc-Kainargi are loc de asemenea un nou episod al migrației bulgare în Țările Române, mai ales în sudul Basarabiei. Această zonă devine locul ideal pentru nou veniți. Menționăm și episoadele din timpul războaielor ruso-turce din 1806-1812 și 1828-1829, care îngroașă simțitor numărul emigranților bulgari, așezați mai cu seamă în sudul Basarabiei și sud-estul Moldovei. În această perioadă iau ființă puternice colonii bulgare la Giurgiu, Turnu Măgurele, Slobozia, Galați, Brăila, Clinceni, Alexandra. În ținutul Fălciului se

¹¹ Teodor Hardon, „Emigrația bulgară (XIV-XIX) și urmele ei în toponimia și antroponimia românilor”, în *Elanul*, nr. 102/2010, pp. 5-6.

¹² *Ibidem*, p. 5.

înființează puternice colonii la Huși și la Tupilați, Peicani, Giurcani și Popeni din comuna Găgești: „bulgarii de peste Dunăre veniți în anul 1774. Deci erau două sate care aparțineau de Ocolul Roșieștilor la anul 1774: Tupilați – colonie de bulgari care își păstrează identitatea până în deceniul 7 al secolului trecut, împreună cu găgăuzii (turci creștinați) fiind conștienți de apartenența lor etnică”.¹³

b. Migrația găgăuzilor: Găgăuzii sunt la origine uzo-cumani, cu unele influențe selgiucide și osmane, ipoteză unanim acceptată de cercetători și oamenii de știință, cu excepția celor bulgari, care mai încearcă să demonstreze proveniența lor din protobulgari¹⁴. Cel mai probabil, toate aceste populații: pecenegi, uzi și cumani au format substratul poporului găgăuz. Unii cercetători susțin faptul că în timpul țarului bulgar Asan al II-lea, acesta emite o *bulă* în anul 1230 pentru negustorii din Ragusa în care se menționează zona Cavarua-Balcic și faptul că aici s-a așezat un popor turcoman, de religie creștină, care s-a organizat în formațiunea „Carvuna” cunoscută azi drept Țara Cavarnei, cu centrul de putere la Balcic. La Cavarua, capitala statului „găgăuz”, era un exarh pus sub jurisdicția Patriarhiei din Constantinopol, cu numele Mihai Ceachir, (nume ce există și astăzi în satul Tupilați, multe familii au numele de Ciacîru). Începând cu anul 1417, statul „găgăuz” se destramă ca formațiune statală, intrând în componența Imperiului Otoman. Populația însă nu a dispărut, ea a rămas pe vechiul teritoriu, vorbind o limbă turcă cu influențe slave și având religie creștină.

„Găgăuzii”¹⁵, sub otomani, frecventează școlile și bisericile grecești, scriu în limba găgăuză cu litere grecești. Și astăzi sunt găgăuzi la Varna care vorbesc și limba greacă, cei din teritoriile românești folosind în

¹³ *Ibidem*, p. 8.

¹⁴ După această teorie bulgară, găgăuzii sunt socotiți bulgari care și-au pierdut limba, prin turcizare.

¹⁵ Folosim ghilimele deoarece găgăuz este un termen modern aplicat pentru o populație majoritar turcă, creștină, vorbitoare de limbă turcă cu influențe slave. Aplicăm această noțiune doar pentru a nominaliza respectiva populație nu pentru a o defini întru totul.

perioada 1830-1860 și litere valahe, fiind vorba de alfabetul de tranziție din Țara Românească, cel chirilico-latin. În sat există asemenea inscripții pe pietrele funerare descoperite în curtea bisericii, Sfântul Dumitru, una din pietre având următoarea transliterare: „Supt această piatră, odihnește robul lui Dumnezeu Grigorie....??. Dimit(ri?u?)... 23 aprilie 1843”.

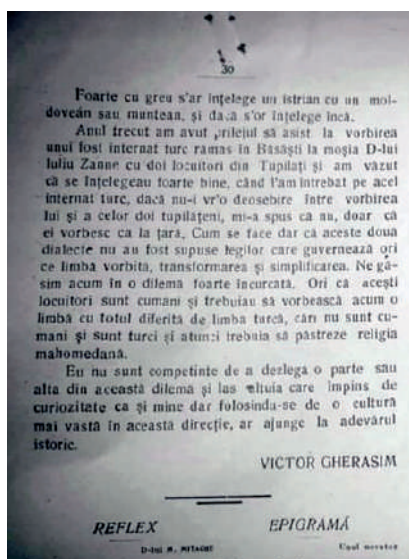
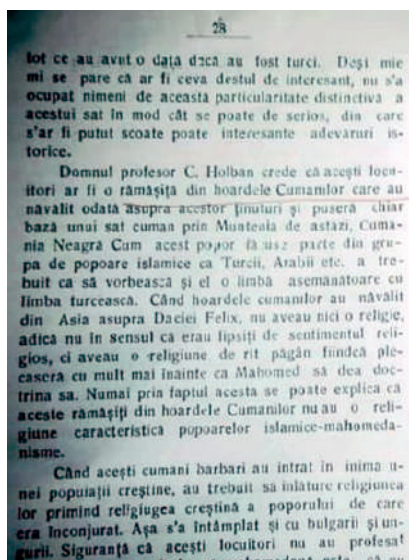
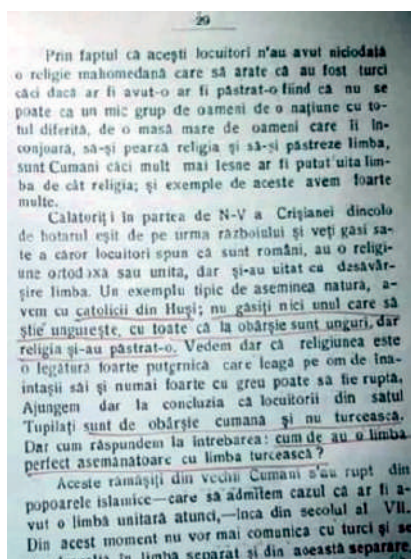
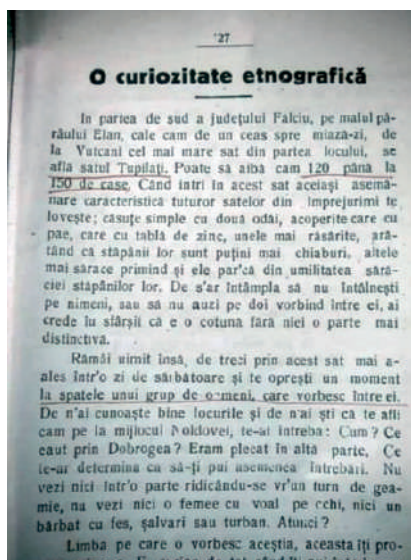
Un alt cercetător, C. Rezachievici, susține că formarea găgăuzilor a avut loc în zona Babadagului, odată cu sosirea lui Izzedin-Kaykauz, în 1262. Memoria colectivă a poporului găgăuz păstrează amintirea¹⁶ că ei au venit dinspre Varna și dinspre Babadag¹⁷. De asemenea, cei mai mulți cercetători plasează limba vorbită de găgăuzi în rândul limbilor turcice, chiar găgăuzii de azi din Republica Moldova susțin ca limba vorbită de ei este cea mai apropiată de limba oguză, deci turcică, existând totuși mai multe teorii cu privire la aceasta, având în vedere dialectul existent în diferite zone în care mai există găgăuzi. Urmărind cele câteva recensăminte efectuate în Țara Moldovei, în anii din urmă, precum și documentele cercetate din fondurile bisericești cu privire la prezența altor populații etnice pe Valea Elanului, voi încerca să surprind câteva aspecte cu privire la existența bulgarilor, turcilor, găgăuzilor și chiar și a altor etnii pe aceste meleaguri.

Din datele oferite de înscrisurile din fondurile bisericești, respectiv registrele bisericești și rapoartele parohiale, am constatat că acestea nu prezintă decât structura confesională a enoriașilor înregistrați, fără a se face vreo mențiune cu privire la structura etnică. Singura mențiune făcută este cea care scoate în evidența religia creștin-ortodoxă. Chiar și din rapoartele recensămintelor efectuate în anii din urmă, puține sunt datele care evidențiază originea etnică a locuitorilor din satele de pe Valea Elanului. În anul 1923, într-o revistă culturală pe care am găsit-o pe grupul de internet, „Vutcănenii”, sub semnătura lui Victor

¹⁶ Este totuși greu de determinat fără niște dovezi scrise sau arheologice care a fost drumul acestor populații, relatările orale contemporane nu sunt dovezi solide, însă pentru a construi o narațiune istorică le amintim și pe acestea.

¹⁷ Teodor Hardon, *op. cit.*, p. 8.

Gherasim, apare pentru prima dată un articol interesant, intitulat: „O curiozitate etnografică”.

Articolul „O curiozitate etnografică”, în facsimile

Este vorba aici despre satul Tupilați. În urma unei cercetări la fața locului, autorul acestui articol, definește în mare măsură specificul etnografic al populației din satul Tupilați, dându-ne și un indiciu clar, anume că avem de-a face cu un sat ce se deosebește etnografic de celelalte sate de pe valea Elanului, cu elemente originale. În descrierea făcută de autor găsim toate elementele ce definesc așezarea satului, mărimea acestuia, populația și alte aspecte ce privesc caracteristicile unui sat din Moldova. Acesta arată că:

„(...) în partea de sud a județului Fălciu, pe malul pârâului Elan, cale cam de un ceas spre miazănoapte, de la Vutcani, se află satul Tupilați. Poate să aibă cam 120-150 de case, cu căsuțe simple cu două odăi, acoperite cu paie, altele cu tablă de zinc, unele mai răsărite, arătând ca stăpânii lor, sunt mai chiaburi, altele mai sărace”. Atenția acestui *reporter* al interbelicului a fost atrasă de limba vorbită în sat, pe care el o asemuiește apoi cu o limbă turcică vorbită în Dobrogea. Făcând referire la locuitorii din satul Tupilați, acesta arată că: „profesorul C. Holban, în cercetările efectuate în această zonă, a constatat ca aceștia ar fi rămășițe din hoardele cumanilor care au trecut peste aceste ținuturi și care puseseră chiar baza unui stat asemănător cu acesta și în Muntenia, denumit «Cumania Neagră», aceștia neavând nici o religie când au năvălit asupra Daciei Felix, venind din Asia”¹⁸. Când provenienții s-au amestecat cu populația creștină din Moldova au preluat ulterior și religia creștin-ortodoxă a acestora. Cu siguranță că aceștia nu au avut o religie mahomedană, lucru dovedit și de faptul că nu au moștenit cultura specifică lor cum ar fi: geamiile, portul și alte elemente specifice culturii musulmane. Dacă provenienții ar fi fost mahomedani, nu ar fi putut trece așa repede la religia creștină, chiar dacă se amestecau cu autohtonii. În acest sens putem discuta de un caz documentat precum cel al catolicilor din Huși. Această populație de religie catolică era de origine maghiară, învățând limba română pentru

¹⁸ Afirmția este oarecum forțată, însă are un sâmbure de adevăr, deoarece există totuși posibilitatea ca populația autohtonă să se fi amestecat cu alte populații turcice, acest proces desfășurându-se într-o perioadă mai mare de timp.

a se putea acomoda în noua comunitate. Totuși aceștia și-au păstrat religia, rămânând catolici.

Concluzia la care ajunge autorul cercetării este că locuitorii satului Tupilați sunt de origine cumană și nu turcească. Întrebarea care și-o pune: cum de au o limbă perfect asemănătoare cu limba turcească? Aceste rămășițe din vechii cumani s-au rupt din popoarele islamice încă din sec. VII-lea, din acel moment nu au mai comunicat cu turcii și vor dezvolta o limbă separată de cea turcească și va ieși un dialect care se va diferenția de limba mamă din ce în ce mai mult, conchide autorul. Ca dovadă avem dialectul istrian și dialectul vorbit în nordul Dunării. De asemenea, într-o deplasare efectuată pe moșia lui Iuliu Zanne, din comuna Băsești (Viișoara), același autor a asistat la discuția unui internat turc de pe moșia respectivă cu doi locuitori din Tupilați și a constatat că aceștia se înțelegeau foarte bine. Atunci când i-a întrebat dacă e vreo deosebire între vorbirea lui și a celor doi tupilăteni, acesta i-a răspuns că nu, „doar că aceștia vorbesc ca la țară”. Autorul își pune serios întrebarea: „cum se face că aceste două dialecte nu au fost supuse legilor care guvernează orice limbă vorbită, adică transformarea și simplificarea ei?”. „Iar dacă acești locuitori sunt cumani, trebuiau să vorbească o limbă cu totul diferită; ori dacă sunt turci trebuiau să păstreze religia mahomedană”. Aceste două dileme mai sunt prezente și astăzi, nimeni nu s-a aplecat serios asupra acestei probleme pentru a o dezlega, rămânând o curiozitate. Pornind de la acest articol, care mi-a stârnit numeroase întrebări, coroborate cu cele din sursele orale deținute de la părinți și bunici, am mers pe firul problemei și bineînțeles, surprizele n-au încetat să apară.

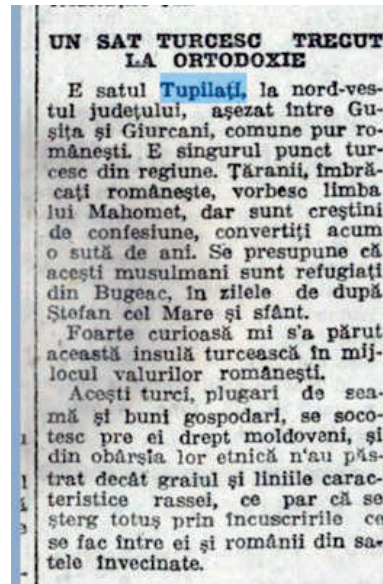
Iată de pildă, un alt articol apărut, un an mai târziu, în anul 1924, în ziarul *Universul*, sub titlul „Un sat turcesc în Jud. Fălciu” și cu subtitlul, „Un sat turcesc trecut la ortodoxie”.

Este descris același sat în care, în urma unei anchete jurnalistice efectuate în anul 1924, se relatează următoarele: „E satul Tupilați, la nord-vestul județului așezat între Gușitei și Giurcani, comune românești. E singurul punct turcesc din regiune. Țăranii îmbrăcați românește vorbesc limba lui Mahomed, dar sunt creștini de confesiune,

converțiți acum o sută de ani. Se presupune ca acești musulmani sunt refugiați din Bugeac, în zilele de după Ștefan cel Mare”. Foarte curioasă mi s-a părut insula turcească în mijlocul valurilor românești. „Acești turci plugari de seamă și buni gospodari, se socotesc pre ei drept moldoveni, și din obârșia lor etnică n-au păstrat decât graiul și liniile caracteristice rasei, ce par că se șterg totuși prin încuscririle ce se fac între ei și românii din satele vecine (...). Poate ca specialiștii noștri, care se îndeletnicesc cu punerea la punct a acestor lucruri să ne lumineze și despre satul turcesc din Tupilați și despre mahalaua bulgărească din

Huși ca și despre scoborătorii adepților reformatorului Ioan Huss, pripășiți în panoramicul târgușor al Moldovei de lângă Prut”.¹⁹

Istoricul Gheorghe Ghibănescu arată faptul că, „Tupilați este un sat foarte interesant ca alcătuire etnică, fiind populat de turcomani ortodocși, colonie adusă de boierii Costăchești, în secolul al XVIII-lea. La început aceștia a fost răzeși (...)”.²⁰ Aducerea unor cetățeni bulgari pe moșiile unor boieri din satele de pe Valea Elanului, este consemnată și în alte documente. Recent, pe aceste meleaguri, a apărut și o lucrare, e vorba despre cartea „O viață de țărancă”²¹. În urma discuțiilor avute la data de 11 iunie 2023, cu autoarea cărții la casa ei din satul Copăceana, e vorba de Huzum Marghiolița, aceasta ne-a mărturisit că „străbunicul ei, Grigorie Darie, a venit în satul Tupilați din Bulgaria,

Fragment din articolul „Un sat turcesc trecut la ortodoxie”, preluat din ziarul *Universul*, 129/1924

¹⁹ *Universul*, nr. 129, din 11 mai 1924.

²⁰ Gheorghe Ghibănescu, *Surete și isvoade*, vol. VII, doc. 69.

²¹ Marghiolița Huzum, *O viață de țărancă*, Pitești, 2017.

împreună cu un fecior de-al sau, adus de *boier* pentru a munci pe moșia acestuia. Și-a întemeiat familie și și-a construit casă frumoasă”. Această purtătoare de patrimoniu viu de pe aceste meleaguri mi-a confirmat că informațiile deținute de mine din anii copilăriei de la tatăl meu, sunt adevărate, însă discuția avută cu ea mi-a adus și câteva informații noi față de cele știute de mine, aflând date interesante cu privire la proveniența familiei Darie din satul Tupilați.

Dintr-o lucrare privind istoria găgăuzilor aflăm că se cunosc câteva date interesante despre exodul găgăuz din nord-estul Bulgariei și sudul Dobrogei din perioada războaielor ruso-turce, din anul 1770. Astfel, boierul Balș aduce găgăuzi la moșiile sale din județul Lăpușna. Aici fondează două comune mari: Ceadâr și Orac²². De asemenea, tot el mai aduce găgăuzi la moșiile sale din Fălciu, anume în orașul Huși și în satele de pe Valea Elanului. La fel au făcut și Mihail Sturdza și alți boieri din Moldova. Iată și relatările istoricului Gheorghe Ghibănescu: „Bulgarii au venit în Moldova în anul 1781, în număr de 2000 la Huși și 1000 în județ. Ei au venit în trei rânduri: (1) cei mai mulți sunt cei care locuiesc în mahalaua Bulgărească și vorbesc curat bulgărește; (2) acei veniți din interiorul Turciei s-au așezat pe la sate, pe Elan și vorbesc găgăuzește; (3) cei veniți din Balcani se numesc șopi”.²³ „La moartea episcopului Inochentie, bunicul meu, Gh. Ciofu, avea 7 ani; el se născuse în anul 1775 în comuna Raiu (azi Vădeni, n.r), la marginea județului Fălciu, în sud, când veneau găgăuzii din Dobrogea, din actuala Mangalie, izgoniți de războaie”.²⁴ „Alți găgăuzi au înființat satul Jigălia, comuna Șuletea, tot pe Valea Elanului. Găgăuzii din Fălciu, parte din ei, au trecut în anul 1812 în Bugeac, fiind atrași de avantajele oferite de statul țarist. În anul 1811, Divanul Moldovei, în vederea stabilirii birurilor, a ordonat un recensământ al bulgarilor și al găgăuzilor veniți de peste Dunăre și așezați la marginea Bugeacului”.²⁵

²² Anatol Măcriș, *Găgăuzii*, București, 2008, pp. 33-34.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Ibidem*.

Dintr-un studiu realizat de istoricul conf. univ. dr. Duminică Ivan de la Universitatea de Stat din Moldova, în anul 2017, privind coloniile bulgarilor în Basarabia²⁶, ni se elucidează în mare parte problema colonizării sudului Basarabiei în perioada 1806-1856, anume procesele de emigrare și cauzele care au dus la emigrarea bulgarilor din Imperiul Otoman în Basarabia și sud-estul Moldovei. Prin această lucrare, autorul cercetării a identificat centrele din care bulgarii emigrau din țara de baștină, totodată este realizată și analiza statutului emigranților de la sud de Dunăre în Imperiul Rus. Datele puse la dispoziție prin această lucrare mi-a dat prilejul să pot emite o teorie privitoare la originea unor locuitori din unele sate ale comunei Găgești, în deosebi Tupilați.

Într-un tabel realizat de profesorul Duminică, privind *datele statistice ale emigranților bulgari din sud-estul Țării Moldovei în octombrie 1811*, pentru ținutul Fălciu, sunt prezentate următoarele localități: Peicam, identificat ca fiind satul Peicani de astăzi, cu 29 de familii și un total de 98 de locuitori, din care 51 de bărbați și 47 de femei; Popeni, identificat ca fiind satul Popeni de astăzi, cu 4 familii, cu 91 de locuitori în total, din care 16 bărbați și 18 femei; Ticalaci, identificat ca fiind satul Tupilați de astăzi, cu un număr total de 13 locuitori, din care 8 bărbați și 5 femei²⁷. De asemenea este prezentată și localitatea Huși, cu un total de 319 locuitori bulgari, din care 246 bărbați și 218 femei. În total în Ținutul Fălciu sunt recenzați 6765 de etnici bulgari²⁸. Documentul expus face precizarea că au fost păstrate particularitățile lingvistice, respectiv modul de exprimare. Am făcut această mențiune deoarece și cercetătorii au sesizat (ca și mine) faptul că atât în satele Tupilați și Peicani apar modificări lingvistice, fiind vorba de un dialect. De asemenea, numărul total al locuitorilor de etnie (origine) bulgară este mult mai mare în satele Peicani și Popeni față de satul Tupilați, cel care era recunoscut din vechime ca purtător de populație etnică diferită de a celorlalte sate de prin-pre jur.

Într-o altă lucrare intitulată *Informații etnografice și mișcări de populațiune în Basarabia sudică și Dobrogea în veacurile XVIII și XIX*

²⁶ Ivan Duminică, *Coloniile bulgarilor în Basarabia (1774-1856)*, Chișinău, 2017.

²⁷ *Ibidem*, p. 256.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹, într-un tabel privind recensământul bulgarilor din Bugeac, alcătuit în luna octombrie 1811, este indicat Ținutul Fălciului cu satul Tupilați (Tighileci). Pentru acea perioadă în dreptul Tupilațiului apare consemnat un număr de 5 familii și 13 locuitori de etnie bulgară. Tot în aceasta lucrare se specifică faptul că „tot din vremea emigrării Găgăuților din Bulgaria răsăriteană spre Basarabia mai exista un sat de Găgăuzi și în județul Fălciu, anume Tupilați, precum și alte trei sate Dobrogene: Beidanf, Aghighiol și Eschibaba, locuit de o asemenea populațiune amestecata cu bulgari și români”³⁰.

Deși nu pun la îndoială exactitatea documentului, remarc totuși că e posibil ca datele privind localitățile recenzate și numărul locuitorilor bulgari să fie inexacte, în privința localității Popeni, numărul dat nu corespunde cu populația existentă la recensământul din anul 1803 (26 birnici)³¹. Ceea ce este interesant în documentul prezentat, este faptul că la recensământul din anul 1811 mai apar încă două sate despre care nu se știa, sau mai puțin, despre existența etniei bulgare ori găgăuze: Peicani și Popeni³². Pentru satul Peicani aflăm din Arhivele Episcopiei Hușilor³³ despre o mărturie scrisă a preotului Petre, din data de 27 noiembrie 1854, preot paroh în satul Peicani, care se adresa Preasfinției sale, Episcop al Hușilor. Mai jos redăm documentul:

„Binevoind a mi să da blagoslovenie ca să mă strămut la vreun târg, pentru a-mi pute(a) aduna mai cu înlesnire hrana împovărați(i) mele famelii și a fi mai înlesnicios pentru a-mi da copiii la învățătură cu o mai ușoară c(h)eltuială(...) fiindcă numit(ul) sat se înc(h)e(a)gă numai din 20 lăcuiitori cu văduvi cu tot și pentru că eu mă găsesc cu o împovărată familie și în privire că nu am nici o leafă (...) pi lângă aceste(a)că acii ci **sânt di nații bulgari** și cari nu am nici un sprijin de

²⁹ Al. A. Arbore, „Informații etnografice și mișcări de populațiune în Basarabia sudică și Dobrogea în veacurile XVIII și XIX” în *Analele Dobrogei*, nr. X, anul X, 1-12, 1930, p. 14.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ Există totuși posibilitatea ca populația să fi migrat în altă parte.

³² În afară de satul Tupilați, care era recunoscut din vechime c-ar fi avut o populație de origine bulgară ori găgăuză.

³³ Arhivele Episcopiei Hușilor, dosar 19/1854, fila 117, Pachet 6.

nicăieri, precum ne lămurim despre venire(a) osabit(e)i oștiri sa nu cad în vr(e)o osândă”.³⁴ Deci în anul 1854, la aproape jumătate de secol de la recensământul din 1811, în satul Peicani erau consemnați ca fiind de etnie bulgară majoritatea locuitorilor.

Revenind la Tupilați, Teodor Hardon preciza că la recensământul întocmit la 1803, în ocolul Roșiești, erau două sate de bulgari: Tupilați și Giurcani, probabil celelalte nu fuseseră recenzate³⁵. Deci, acesta vorbește și de un alt sat cu origini bulgare, Giurcani. Filologul austriac *Gustav Weigand* ajunge în anul 1902 în Moldova și Dobrogea, pentru a întreprinde o analiză dialectală a limbii romane. Austriacul descrie locurile prin care a trecut, ajungând și pe Valea Prutului, oprindu-se în satul Berezeni, Jud. Fălciu, unde, în casa primarului, a putut ancheta oameni din Tupilați, sat așezat la vest de localitatea unde se afla profesorul, constatând că ar fi singurul sat în România, făcând excepție de Dobrogea, cu o populație ce vorbea limba turcă. „Oamenii erau numiți *Găgăuți* și păreau a fi bulgari, dar acest lucru nu se putea constata cu exactitate, însă erau cu siguranță veniți din Dobrogea”. Austriacul mai relatează că „deși căsătoriile se făceau adesea cu parteneri români, își păstrau limba turcă, limbă pe care românii trebuiau să o învețe într-un interval de unu până la doi ani”. Observațiile austriacului sunt importante, deoarece confirmă și alte lucruri interesante despre sat. Aceleași aspecte sunt prezentate și în lucrările *Institutului de istorie din Leipzig*, din anii 1902, 1903, 1904, unde, referitor la bulgarii din Moldova, se arată că „îi era cunoscut lui Weigand ca în Moldova să fi existat comunități de bulgari,...s-ar putea aminti satul Tupilați din Fălciu, unde chiar aici locuitorii, deși aveau origine bulgară, vorbeau turcește, fiind numiți *găgăuți*.” Se mai arată faptul că Moldova avea o populație destul de variată, orașele și piețele erau invadate de iudei, populația regiunii era în cea mai mare parte moldovenească. Bulgarii, spre deosebire de alte etnii, „erau asimilați încet, dar sigur”.³⁶

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ Teodor Hardon, „Emigrația bulgară (XIV-XIX) și urmele ei în toponimia și antroponimia românilor”, în *Elanul*, nr. 102/2010, p. 7.

³⁶ Loredana Alina Coroliuc, *Gustav Weigand și Geografia Lingvistica*, Dissertation zurgălăi Erlangung des Doktorgrades der Philosophischen Fakultät

Din nou îl amintim pe Teodor Hardon, care ne vorbește despre comunități bulgărești din Moldova pe care le-a și vizitat. „La 1774 erau deci două sate care aparțineau de Ocolul Roșieștilor, Tupilați-colonie de bulgari care își păstrează identitatea până în deceniul 7 al secolului XX și care împreună cu găgăuzii, turci creștinați, erau conștienți de apartenența lor etnică, pe care o afișau cu nedisimulată mândrie, susținând chiar că predecesorii lor au venit pe Valea Elanului tocmai din ocrugul (ținutul) Varna, Bulgaria de astăzi”.³⁷ Tot Hardon a descoperit și informații în acest sens despre Giurcani, sat comuna Găgești. El găsește câteva mențiuni despre bulgari, precizând că aceștia au venit de peste Dunăre la 10 martie 1774, totodată amintește și de *Giurcanii bulgari ot Elanu*. Același cercetător pomenește și mai multe mahalale printre care: „*Mahalaua bulgărească*, atestată la 1781, apoi sub numele de *Mahalaua Bulgarilor* (1824), *Mahalaua Bulgărimiei* (1845), apoi iarăși *Mahalaua Bulgărească* sau *Bulgarii* până la 1861 și care făcea parte din componenta orașului Huși, azi municipiul Huși în județul Vaslui”.³⁸ De menționat și faptul că o mahala bulgărească s-a aflat și la Galați. Totodată o consemnăm și pe cea denumită *Mahalaua Sârbilor*, aparținătoare de municipiul Bârlad, despre care putem afirma cu siguranță că ar fi purtătoare de bulgari, deoarece, așa cum am mai menționat, se obișnuia ca toți cei veniți de la sud de Dunăre să fie considerați sârbi cei veniți din „gios”, fără să se facă o diferență. Sârbii din Tupilați se denumeau în actele oficiale, sârbi hrisovoliți, lucru pe l-am regăsit într-un document³⁹. Nu cunoaștem dacă și la nivel comunitar (în sat) se aplica această denumire (de hrisovoliți), însă din punct de

der Christian-Albrechts-Universitat zu Kiel, Juli, 2013, pp. 256 și 260, accesată la următoarea adresă: <https://vdocument.in/gustav-weigand-i-geografia-lingvistica-1-gustav-weigand-i-geografia-lingvistica.html?page=1> în data de 12.07.2023.

³⁷ Teodor Hardon, *op. cit.*, pp. 7-8.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ Costin Clit, *Documente Hușene*, vol. II, Iași, 2007, doc. 280, p. 327 și Petronel Hazariuc, „Începutul domniei lui Ioniță Sadu Sturza. Un fragment din istoria anului 1832”, în Lucian-Valeriu Lefter și Mihai-Bogdan Atanasie, *In honorem Mircea Ciubotaru*, Iași, 2015, p. 544.

vedere administrativ acești hrisovoliți aveau un statut special, fiind scutiți de impozite, denumirea aplicându-se totuși în documente⁴⁰.

Această descriere trebuie coroborată și cu precizarea făcută mai sus privind formarea poporului găgăuz pe actualul areal al localității Varna, Bulgaria, care arată printre altele faptul că mulți din aceștia au emigrat spre Basarabia și respectiv Moldova, ceea ce se confirma acest lucru prin precizările făcute de Teodor Hardon. Autorul mai precizează că de la bulgarii emigrați în Moldova ne-au rămas și numeroase antroponime cu rezonanță bulgărească, amintind numele de Done, Donef sau Pancu, Pancov. În Tupilați existau oameni cu acest nume printre care Vasile Done și Nedelcu Done (care aveau în 1959 80 de ani). Ei se considerau descendenți ai emigranților bulgari din 1774. Eu, la rândul meu, am întâlnit mai mulți bătrâni din sat, buni cunoscători ai limbii găgăuze, așa cum era fratele tatălui meu, Done Nedelcu, bătrânul, Tănase Pancu (Pancov) cunoscut de mine în anul 1970, care vorbea cursiv limba găgăuză și mulți alții.

De aici deducem faptul că ultimele două informații prezentate mai sus, cea a profesorului austriac Gustav Weigand și cea a lui Teodor Hardon, sunt asemănătoare, și, deși au fost făcute la o distanță de 100 de ani, ambele relatează aceeași realitate. Teodor Hardon ne spune faptul că în sat erau bulgari emigrați veniți pe la 1774 din Bulgaria, zona Varna, însă ne mai spune și că aceștia conviețuiau alături de găgăuți (turci creștinați) în satul Tupilați. Putem astfel presupune că aceștia din urmă erau prezenți în sat atunci când au ajuns bulgarii în anul 1774.

Fotografie cu Moș Tănase Pancu
din anul 1970 – bulgar la origine

⁴⁰ *Ibidem.*

Profesorul Ioan Iacomî, fost director coordonator al școlilor din comuna Găgești, bun cunoscător al realităților de pe Valea Elanului, preciza și el că, în urma discuțiilor avute cu mulți ani în urmă, cu tatăl meu, Nedelcu Ion, a reținut aceeași informație cunoscută de mine: „satul ar fi fost înființat de către un grup de turci răzlețiți din timpul năvălirilor turcești din anul 1475, alegând-și ca vatră de sat versantul colinei vest, iar mai târziu s-au așezat în vatra de azi a satului un număr de 32 familii, muncind ca și clăcași pe moșiile boierești”. De asemenea, Eugen Popa, originar din satul Tupilați, coleg de școală generală și prieten cu autorul acestei lucrări istorice, în urma discuțiilor avute cu el, am reținut următoarea informație: „când eram copil, în jur de 8-9 ani, ascultând-o pe bunica mea, Oprișana Milea, am auzit-o de mai multe ori vorbind de anumite rude din Dobrogea, de origine bulgară, întrebând-se, de multe ori, ce-or mai face. Nu mai știa nimic despre ele”. Această informație se completează foarte bine cu cea a lui Teodor Hardon care demonstrează faptul că o parte din locuitorii satului sunt de origine bulgară și au venit din zona Varna, Bulgaria. Plecând și de la toponimia satului Tupilați, găsit în unele lucrări cartografice cu denumirea de *Turkelatz*, care pare a fi format, așa cum am precizat și la alt capitol, din doua cuvinte: *turke* și *latz*, ceea ce înseamnă turci lați, popor înrudit cu găgăuzii, conform precizărilor prof. Enache Tușa, menționând că lazii „au migrat în Dobrogea în timpul războaielor sângeroase dintre turci și ruși, deplasându-se către Brăila, unde treceau frecvent în Moldova, mai ales în Galați”.⁴¹ Lazii erau catalogați de către turci ca fiind creștini, iar de către creștini drept turci, ei apărând și în alte lucrări istorice ce descriu participarea lor la unele războaie ruso-turce chiar în această zonă. Aspectul privitor la turcii lazi, prezentat mai sus, mi se pare și acesta demn de luat în seamă din punctul de vedere al originii satului și al toponimiei cuvântului Tupilați.

⁴¹ Enache Tușa, *Cultura politică în cadrul identităților etno-politice dobrogeane*, apud Mariana Iancu, „Lazii: povestea dobrogenilor uitați. Misterul apariției unei așezări de pe malul Marii Negre” în *Adevărul* accesat la <https://adevarul.ro/stiri-locale/constanta/lazii-povestea-dobrogenilor-uitati-misterul-1640249.html> 11.08.2023.

Memoria colectivă a reținut din moși strămoși legenda conform căreia satul a fost înființat de un grup de turci răzlețiți din timpul năvălirilor turco-tătare, din anul 1475. Datele oferite de înscrisurile din fondurile bisericești, respectiv, registrele bisericești și rapoartele parohiale nu reflectă decât structura confesională a enoriașilor înregistrați în aceste documente, fără a se face vreo mențiune cu privire la structura etnică a acestora. În afară de recensământul din anul 1811, care are date certe despre existența etnicilor bulgari în unele sate de pe Valea Elanului, la toate celelalte recensăminte efectuate între 1803-1930, nu apare niciunde altă etnie, decât cea română și confesiunea acestora, ortodoxă (recensământul din 1930 precizează etnia⁴²).

Iată de pildă, la Tupilați, în urma unor cercetări efectuate de noi în curtea bisericii, au fost descoperite monumente funerare care scot în evidență faptul că la jumătatea secolului al XIX-lea limba vorbită era găgăuză, iar scrierea era formată din litere chirilice amestecate cu cele grecești și valahe. Aceleași elemente au fost scoase în evidență de către cercetările efectuate în ultima perioadă asupra populațiilor de găgăuzi din Republica

Piatră funerară din curtea
Bisericii Sf. Dumitru

Moldova, zona Comrat. Făcând un studiu estimativ al fizionomiei populației din sat în a doua jumătate a secolului trecut, am constatat existența unui procent de aproximativ 25-30% persoane cu caractere specifice găgăuzilor (talie medie, indice cefalic, indice facial, culoare măslinie a pielii, indice nazal, pigmentarea părului), caracteristice

⁴² În anii '30, Mișcarea Legionară deja se înrădăcinase în zona Hușului, aceste lucruri probabil erau specificate din cauza acestui fond ideologic totalitar.

care se mențin și astăzi. Acest aspect, coroborat cu celelalte elemente prezentate mai sus, ne duce la concluzia că în sat, a existat de mult timp o populație turcomană într-un procent semnificativ. Mențiunile evocate mai sus privind limba vorbită în sat în anii din urmă și celelalte elemente specifice acestora, identificate la începutul secolului XX, ne dau imaginea unui sat înființat de o populație de turcomani ortodocși, ce ar fi putut fi chiar cumani, despre care se făcea vorbire într-o publicație menționată mai sus, aceștia intrând pe teritoriul vechilor populații pe la începutul secolului al XII-lea. Însă dacă ținem cont și de istoria proprietății, acolo unde am constatat din documente, că primii locuitori ai satului au fost răzeși care și-au vândut proprietățile lor mult mai târziu de la dobândire, adică în a doua jumătate a sec. XVII-lea, iar din actele de vânzare nu reiese că ar fi fost de altă etnie, atunci nu putem decât să speculăm etnogeneza satului în lipsa unor dovezi sigure. Totuși, din materialele prezentate putem presupune că satul a fost populat la început cu băștinași moldoveni și de ce nu, poate chiar cu acei turci „răzlețiți” în urma năvălirilor otomane din anul 1475. Aceștia au dobândit proprietăți, iar după o perioadă, pe la sfârșitul secolului al XVII-lea și le-au vândut, unii dintre ei părăsind satul. Boierii care au preluat proprietățile au adus muncitori de diferite etnii pe pământurile lor. Deci satul a fost repopulat în secolele, XVII-XVIII, cu etnici bulgari și găgăuzi, pe aceștia din urmă, putându-i introduce în categoria găgăuzilor alogeni, numiți și „Gagaouz bulgares”,⁴³ aduși de boierii Costăchești, așa cum precizează istoricul Gheorghe Ghibănescu.

Cu privire la existența etnicilor bulgari și găgăuzi în celelalte sate de pe teritoriul comunei Găgești, din documentele prezentate și din izvoarele orale, putem afirma cu siguranță că și acestea au fost populate în diferite perioade istorice cu etnici bulgari și găgăuzi.

Neputând face o analiză exhaustivă, din lipsa unor documente certe, desprindem următoarele: toate cele expuse în prezenta lucrare cu privire la etnogeneza satului au importanța lor istorică și valoare

⁴³ Conform Anatol Măcriș, *Găgăuzii*, București, 2008, p. 150

științifică de necontestat, iar fiecare la rândul ei, conține o părtică, mai mare sau mai mică de adevăr, neputând respinge nici una. Ceea ce s-a întâmplat acum câteva sute de ani, în lipsa unui document scris despre primul locuitor, ne limităm în a susține că și atunci ca și acum, lumea a fost în mișcare, iar satul, de la întemeiere și până în prezent, a trecut prin numeroase schimbări de ordin administrativ, demografic sau confesional. De-a lungul timpului diverșii proprietari ai satului au colonizat populații străine, lucru care s-a întâmplat în toată zona văii Elanului din vremuri străvechi. Este greu astăzi de stabilit cine erau autohtonii și cine erau străinii, și fie că vorbim de bulgari, de găgăuzi, de turci lazi, sau de alte etnii, aceștia au reușit să se contopească cu localnicii și să conviețuiască în armonie până astăzi.

II.3. ATESTAREA DOCUMENTARĂ A SATULUI

Deși descoperirile arheologice atestă o locuire timpurie a zonei Tupilașului, acestea nu ne arată neapărat și o continuitate a locuirii însă vestigiile găsite lasă imaginea unei vieți economice care continuă. Facem precizarea că arealul geografic care delimitează moșia și respectiv satul Tupilași face parte dintr-un teritoriu în care majoritatea localităților și moșiilor de primprejur, sunt menționate în documente încă de pe vremea domnitorului Ștefan cel Mare. Aici este locul de origine al multor familii importante cu renume în istoria locală a ținutului, dar și în istoria națională. Această arie a dat cele două familii domnitoare, a Cuzeștilor și a Cantemireștilor. Demne de menționat sunt și alte familii de înalți dregători și nobili ai Moldovei, cum ar fi: Cerchez, Rosseti, Palade, Costache, Iamandi, Boldur etc. Prin familiile Cantemir și Cuza, care dețineau puterea în Moldova, au devenit domnitori Constantin Cantemir (1685-1693), Dimitrie Cantemir (1693, 1710-1711) și Alexandru Ioan Cuza (1859-1866). Importante sunt și celelalte neamuri care au dat numeroși dregători de curte sau funcționari notabili ai statului. Din neamul Costache este cel ce avea să devină Mitropolitul Moldovei, Veniamin(Vasile) Costache, Episcop de Huși (1792-1796), Episcop de Roman (1796-1803) și Mitropolit al Moldovei între anii 1803-1808, 1812-1821, 1823-1842. La baza afirmării lor, atât în plan politic cât și spiritual, a stat condiția socială și financiară care le-a permis să ocupe funcții centrale în stat și în biserică. Obârșia familiei din care s-au născut domnii Moldovei Constantin Cantemir și Dimitrie Cantemir este satul Silișteni, pe Valea Elanului, în timp cea a familiei din care s-a născut Alexandru Ioan Cuza, domn al Principatelor Romane, Țara Românească și Moldova (1859-1866), este satul Bărboși, vecin cu moșia Mălăești-Tupilași.

Locul din care provine Veniamin Costache, Mitropolit al Moldovei, cel care a avut în stăpânire și moșia Tupilați, este satul Roșiești (astăzi satul Roșiești, județul Vaslui). Din alte surse, se pare că locul nașterii lui Veniamin Costache este satul Mălăești, care este de luat în seamă pentru că făcea parte și trupul de moșie Tupilați.

Domnitorul Alexandru Ioan Cuza

Referindu-ne la primele documente despre satul Tupilați, unele date găsite intră în contradicție cu alte informații ce fac referire la alte sate care au aceeași denumire. Doar în zona Moldovei mai există încă două așezări cu numele de Tupilați, iar din acest punct de vedere a trebuit să fim foarte riguroși cu datele ce fac trimitere la această localitate. Am luat însă în calcul numai pe acelea care fac referire la satul Tupilați de pe Valea Elanului ori din Ținutul Fălciului și a moșiilor din jur.

Prima atestare documentară pe care am identificat-o, unde apare numele satului Tupilați de pe Elan, este un act de judecată al unei părți din moșia Pogoceni, dar păstrat într-o copie târzie, datat la vremea domnitorului Vasile Lupu (1634-1653).

Așadar, primul document⁴⁴ reprezintă un act emis de către domnitorul Vasile Lupu în luna aprilie a anului 1634, care, „în urma judecății dintre Procopie Focea și Necula diacul cu Ion din Dăniceni, întărește lui Procopie Focea partea de ocină a Dărdăreștilor din Pogogeni”.⁴⁵ De menționat este faptul că Procopie Focea a stăpânit mai mulți ani moșia Pogoceni, megieșă cu moșia Tupilați. Ca proprietari ai moșiei, pe lângă el, i-am găsit și pe urmașii acestuia. Revenind la document, cel care a scris actul a fost preotul Ștefan din Tupilați: „Și am scris eu preot

⁴⁴ Se face o mențiune indirectă.

⁴⁵ D.R.H. A. Moldova, vol. XXII, doc. 91, pp. 104-105.

Ștefan ot Tupilați cu dzisa dumisale".⁴⁶ Acest document rămâne un punct de reper în atestarea documentară a satului Tupilați. Vorbindu-se despre acesta tangențial și neavând alte documente emise înainte cu referire la satul Tupilați, îl considerăm totuși un document incert.

Următorul document, ce cu siguranță e despre acesta, reprezintă o mențiune directă a satului Tupilați de pe Valea Elanului. Discutăm despre un zapis din timpul domnitorului Gheorghe Duca (1668-1672), document ce arată dania făcută de *Lazăr Moșuleț* la data de 1 iunie 1672(7180), comisului Ștefan Cerchez pentru părțile sale din satul Tupilați. Urmând după acesta și alții care au donat ori și-au vândut proprietățile. „Adecă eu Lazor Moșuleț, și cu ficiorii miei, Pană și Anița, și Anthimiia, scriem și mărturisim cu acestu zapis al nostru, cum noi de buna voia noastră, de nime nevoi(i), nice asupri(i), am dat și am dăruit de la noi dumisale giupânului Ștefan comisul și giupânea-săi dumisale și cuconilor dumilorsale, toată partia noastră câtă avem în sat în **Tupilați**, ce iaste pre apa Elanului, ținutul Fălciului, care ne iaste noao driaptă moșie de pre moșul nostru Ion Moș. Iară dumnealui ca să aibă de grija noastră, și de a face **dumnealui sat pre acel loc**, să him și noi acolia, să ne sprejenim pre lângă dumn(ealui) să dzică că sintem vecini, ce să him în pace. Iar de la noi să hie dumisale acel loc danie în veci, neclintit, și să aibă dumnialui a-ș(i) face dres domnescu di pre acest zapis al nostru, ca să-i fie dumisale întăritură. Și această danie s-au dat denaintea dumisale lui Gavril Costachi, vornicul cel mare de Ț(a)ra de Sus, și denaintea dumisale lui Ion Racoviță, comisul cel Mare și a dumisale lui Vasile Gheuca, logofătul al treilea, și Roșca, și Durașco, și Abăza, vornicii de poartă, și Strătulat uricariul, și Pavăl uricariul, și mulți boiari de curtia domnului. Iar cine s-a ispiti să strice aceasta a noastră danie, să fie neertat de Dumnedzău și de Preacinstita a lui Maică, și să fie afurisit de 318 oteț(i). Iar pentru mai mare credință, noi ni-am pus degetele, și dumnialor acești bo(ie)ri toți au iscălit. Și eu Pascal Corlat uricariul, am scris să s(e) știe”. Pe verso-ul filei a doua: „Zapisul lui Moșuleț pentru toate părțile lui din sat din Tupilaț(i)

⁴⁶ *Ibidem*.

de pe apa Elanului, la ținutul Fălciului și a ginerelui Moșuleț a (...) scris.7180/1672 iunie 1.⁴⁷ Au urmat după acesta și alții, care au donat ori și-au vândut proprietățile. Dar despre *Lazăr Moșuleț* și despre toți cei care au urmat după el, care și-au donat ori vândut proprietățile, vom vedea la capitolul cu privire la istoria proprietății. Acest act din data de **1 iunie 1672**, menționat în mai multe izvoare istorice, rămâne documentul de bază al atestării documentare a satului.

⁴⁷ Costin Clit, *Documente hușene*, vol. V, doc. 53, p. 84.

II.4. TOPONIMIA SATULUI

Este definită ca disciplina care se ocupă cu studiul numelor de locuri dintr-o anumită regiune. Prin stabilirea toponimiei satului putem afla informații utile despre cultura și modul de viață al celor care l-au populat. Atunci când nu beneficiem de surse istorice concrete, cercetarea tinde să caute și alte mijloace pentru elucidarea unor aspecte importante de istorie privind originea denumirii unui sat. Discutând despre satul Tupilați și proveniența numelui, nu există foarte multe surse. Însă, putem apela la metoda etimologică sau lingvistică pentru a obține câteva ipoteze privitoare la originea denumirii. Pentru cazul de față am căutat să ofer mai multe variante descoperite în urma cercetărilor efectuate.

a. Prima variantă:

Unii autori consideră că numele satului Tupilați este dat de modul de viață al locuitorilor, tradițiile zonei, sau de amplasarea satului. Toate acestea definesc legătura dintre om și natură, fiind rezultate ale imaginației acestora și ale mentalității populare. Din datele prezentate de unii autori, numeroase toponime terminate în sufixele: *-ați*, așa cum este și cuvântul *Tupilați*, sunt forme adjectivele la plural pentru: *tupil-ați*, *despic-ați*, *deșir-ați*, acest aspect fiind deja menționat în multe lucrări⁴⁸. Cuvinte cum ar fi: *tupilați*, *speriați*, *pitulați*, *uscați*, reprezintă supra-nume colective, atribuite ironic locuitorilor din zona respectivă. Putem presupune că aceste adjective au fost „aruncate” într-o tendință batjocoritoare la adresa oamenilor, prin transformarea singularului în plural. Academicianul Iorgu Iordan include numele satului *Tupilați* în categoria toponimelor cu caracter psihologic, alături de *Pitulați*, *Pitulași*, *Pitulușa*⁴⁹.

⁴⁸ Dragoș Moldovan, „Toponime românești cu radical antroponimic formații la plural” în baza de date digitată a revistei *Diacronica* accesat la <https://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/A1524/pdf>, p. 21.

⁴⁹ *Ibidem*.

După analiza acestor constatări redată mai sus și a surselor orale, numele de Tupilați se pare că ar fi fost dat probabil după specificul primilor locuitori ai satului care s-au *tupilat*, *pitulat*, *ghemuit*, *așezat* între cele două culmi de deal unde este astăzi satul, pentru a nu fi văzuți ori depistați de năvălirile barbare.

b. A doua variantă

Într-un studiu intitulat „Faze în popularea țărilor românești”, scris cu prilejul descoperirii unor hărți vechi, autorul Cezar Buterez subliniază faptul că materialele cartografice referitoare la țările românești apărute la sfârșitul secolului al XVIII-lea sunt adevărate documente geografice, prin precizia și informațiile bogate înregistrate⁵⁰. Important este faptul că satul Tupilați apare menționat în hărțile militare încă de la jumătatea secolului al XVIII-lea, chiar în primele documente cartografice editate pe baze științifice, ceea ce demonstrează faptul că Tupilații este un sat vechi, întemeiat încă din Evul Mediu, chiar mai vechi decât alte sate din zonă. În acea perioadă, atât rușii cât și austriecii, datorită interesului lor crescut pentru aceste ținuturi, vizate probabil spre a fi anexate, încep să întocmească hărți bazate pe observații proprii asupra celor două provincii românești Moldova și Țara Românească.

Astfel, între anii 1764 și 1787, Statul Major austriac execută hărți ale țărilor din imperiu, așa numitele hărți Iosefine (inițiate de viitorul împărat, Iosef al II-lea). Discutăm despre Harta generalului Friedrich Wilhelm von Bawer, intitulată „Carte de la Moldavie pour servir a l’histoire militaire de la guerre entre les Russes et les Turcs”, tipărită la Amsterdam în 1781. Harta a fost realizată între anii 1768 și 1774 și rămâne un document de mare valoare pentru trecutul Moldovei. Pe această hartă apare satul *Tupilați* cu denumirea de *Turkelatz*. Explicația dată de lingviști pentru aceasta denumire arată faptul că topografi austrieci au încercat să redea numele românești în limba germană. Pi este redat prin K, numeroase fiind cazurile de palatalizare a labialelor, *Turkelatz* sau *Torkelatz*, *Tupilați* sau *Tuchelați*, acestea reprezentând

⁵⁰ Accesat la eo-spatial.org/vechi/download/o-faza-in-popularea-arilor-romane-ti-informa-ii-privitoare-la-harta-rusa-1835-1853, în 28.08.2023

tot un exemplu de palatalizare și percepere distorsionată a sunetelor străine auzite. Acest procedeu este de fapt, o dovadă că palatalizarea în sudul Moldovei era frecventă. Mai întâlnim litera *v* redată sub forma de *g* sau *h* (*vin=gin=hin*).

Altă hartă din aceeași perioadă, la fel de importantă, în care este menționat și satul Tupilați, cu

Fragment de pe harta Moldovei și Valahiei, 1785, F. L. Gussfeld

Fragment harta Moldovei, Friedrich Wilhelm von Bawer, 1871

diverse denumiri, este cea din anul 1789, a Principatului Moldovei. Ea a fost întocmită de Franz J.J. von Reilly (1766-1780). Pe această hartă satul Tupilați apare cu denumirea de *Turkelak*. Același cartograf mai înregistrează și o altă hartă a Principatului Moldovei, însă doar a jumătății sudice, în același an. Și pe ea Tupilați apare tot cu denumirea de *Turkelak*.

Tupilațiul mai apare și pe harta Moldovei și Valahiei de la

1785, întocmită de topograful F. L. Gussfeld, tipărită la Nurenberg în 1785.

Și pe această hartă Tupilați se regăsește sub denumirea de *Turkelak*. În secolul următor, într-o alta hartă, satul Tupilați apare cu denumirea de *Toupelatz*, fiind vorba de o hartă a Imperiului Otoman în Europa, realizată de James Wyld (1812-1887) și tipărită în Londra, pe la 1850.

Abia mai târziu, pe o hartă militară din 1872, satul apare cu denumirea sa românească de *Tupilați*. Satul apare tot cu această denumire și pe harta din 1919, intitulată: „România cu noile frontiere admise de Congresul de la Paris și numirile românești ale tuturor localităților”. Aceasta a fost întocmită de Generalul C. Teodorescu și de profesorul dr. Vasile Meruțiu.

În dicționarele apărute ulterior, precum *Dicționarul Județului Fălciu*, realizat prin proiectul lui George Ioan Lahovari în 1893 sau *Repertoriul istoric al unităților administrativ teritoriale, 1772-1988*, partea a II-a, satul apare cu denumirea românească: *Tupilați*. De menționat că am identificat și o altă denumire în afară de cele deja prezentate. În 1766 satul apare cu numele de *Tokielacz*, identificat ca

Fragment de pe harta Principatul
Moldovei – Jumătatea de sus,
Franz J.J. von Reilly, 1789

Fragment de pe harta Turcia în
Europa – James Wyld, 1850

II.5. TOPONIMIE LOCALĂ

Un element de originalitate al satului, dar și a zonei deluroase în care acesta se află, este reprezentat de denumirile regăsite în jurul așezării. Acestea constituie un element important de identitate, care pune așezarea în legătură cu oamenii, cu fauna, flora sau relieful întregului areal. O parte din toponimele ce se regăsesc astăzi în arealul satului Tupilați au fost cuprinse și în lucrarea editată de revizorul școlar Constantin Chiriță în anul 1893, „Dicționarul Geografic al Județului Fălciu”. În ceea ce ne privește, vom reda mai jos o serie de toponime din Tupilați, însoțite de explicații privitoare la originea acestora, așa cum le-am cunoscut și noi.

1. **Vale sat** – denumirea dată din vechime văii din vecinătate, formă de relief ce se regăsește de la marginea satului, mergând spre nord, până la izvorul pârâului Tupilați, Coadă Râpii.
2. **Poarta țării** – denumirea dată de localnici fostului drum principal din vechime, ce reprezenta calea de acces în sat, perceput ca o poartă, întrucât de acolo începea satul. Este vorba aici de drumul ce venea odată dinspre est, ce trecea pe lângă gospodăria familiei Stoienciu Ion (Bucan). La intrare, probabil, se afla coliba unui jitar care se ocupa cu paza semănăturilor, având aici și o locuință.
3. **După Cale** – zona care precedă satul, făcând legătura cu acesta prin drumul ce merge înspre așezarea Valea lui Darie, pe lângă Lotul Școlii, este calea de trecere a oamenilor când se deplasează la muncile câmpului.
4. **Lotul Școlii**, denumire dată unei zone în partea de est a satului, acolo unde în perioada interbelică a fost un lot destinat școlii.
5. **Pogoceni** – denumire dată unui cătun devenit mai târziu sat și apoi moșie, care se afla la vest de satul Tupilați. În prezent această așezare nu mai există.

6. **Dealul Pogoceni**- denumire dată dealului ce pleacă de la liziera de salcâmi de pe coama dealului Tupilați și coboară în vale spre pâraul cu același nume.
7. **La Baur sau Bawr** – denumirea unei zone aflată în sudul satului, în vecinătatea Râpei Adânci. Denumirea a fost dată probabil de locuitori, făcând referire la un arendaș german sau austriac Bawer sau Bawr. Baur înseamnă și om harnic, vrednic, zelos, probabil referindu-se și la acest aspect. De asemenea, avem și o altă variantă pentru proveniența acestei denumiri. Bătrânii satului amintesc că aici era un boier cu numele de Baur, cumnat cu proprietarul moșiei Popeni, Cerchez, existând unele construcții până prin anii 1950. Și probabil de aici și denumirea dată acestei zone.
8. **Râpa Adâncă** – zona dinspre jos de sat, toponim dat după forma de relief, fiind o vale adâncă, o râpă, cuprinsă între punctul La Baur și sat.
9. **Coada Râpii** – denumirea din vechime a zonei de izvor a pâraului Tupilați, se întinde până la hotarul cu Valea lui Darie (Văleni).
10. **Pe luncă** – zonă amplasată pe partea dreaptă a râului Elan, ce mărginește albia râului și D.J. 244 B, fiind o zonă mai joasă și mărginită de plantații de salcie.
11. **La Vutcăneni** – toponim vechi, atribuit unor locuri unde altădată se aflau terenurile răzeșilor din Vutcani. În trecut erau de fapt două locații, una la sud de sat, lângă Baur, și alta lângă moșia Hulubăț.
12. **Hulubăț sau Holobăț** – deal, moșie și sat. Astăzi pe fosta moșie sunt amplasate proprietățile locuitorilor din satul Tupilați, mărginite de Cănepărie, Lazăr, Vutcăneni, Pistol.
13. **Nucărie** – toponim dat unei zone ce mărginește mai multe proprietăți ale locuitorilor din satul Tupilați și ale celor din satul Găgești. Numele vine probabil de la o livada cu nuci care în trecut exista în acest punct.
14. **Pistol** – denumire dată de locuitorii satului unei zone cuprinse între Lazăr și Hârtop care are forma unui pistol.

Vedere de ansamblu pe zona Hulubăț

15. **Baba Mare** – un segment din arealul Hulubăț, botezat după numele unei proprietăți aparținând familiei Manolache, în deosebi Mariei, femeie în vârstă, poreclită Baba Mare.
16. **Lazăr** – o zonă mai îndepărtată de sat, după numele unui proprietar de teren, Lazăr. Probabil chiar a celui care a donat primul pământul comisului Ștefan Cercez, pe numele lui Lazăr Moșuleț. Acest teren se află în dreptul fostei moșii Cercez, în drumul spre moșia Hulubăț.
17. **Hârtop** – toponim dat din vechime unei zone adâncite, cu rupturi de maluri, cu hopuri, hârtoape, situate între punctele Pistol și Lazăr. În timpul celui de-al doilea război mondial, premilitarii din Tupilați au plantat aici salcâmi, pentru a stabiliza terenul.
18. **La fermă** – toponim dat zonei în care erau amplasate pământurile Gostatului Fălciu, din zona Hulubăț. Acolo exista pe timpuri și un sediu administrativ, cu mai multe clădiri, care se menține în cea mai mare parte și astăzi, fiind concesionate de Coatu Lorin de la fostul IAS Fălciu.
19. **La Cercez** – denumire dată unei zone din apropierea localității Popeni, care amintește de fosta proprietate a unui boier, Cercez. Existau pe timpuri aici mai multe clădiri și un conac boieresc. Ele au dispărut în anii '80. Acolo a funcționat din anul 1963 și primul sediu al G.A.C Găgești, după fuziunea dintre G.A.C. 23 august

– Tupilați și G.A.C. 11 iunie – Găgești și un centru de colectare și prelucrare a laptelui de vacă și oaie.

- 20. Valea lui Marcu** – un punct îndepărtat de Tupilați, ce se află înspre satul Cocăceaua, botezat după numele fostului proprietar, Marcu. Aici, pe timpuri, se afla una dintre fermele fostului I.A.S. Fălciu, unde lucrau și mulți cetățeni din Tupilați, în special mecanizatori. Tot în această zonă și-a găsit obștescul sfârșit și Mitrică Stoenciu, căzând dintr-o remorcă în anul 1961.

Vedere dinspre Hulubăț spre Valea lui Marcu

- 21. Valea lui Darie** – denumirea satului Valea lui Darie, mai este numit și Văleni, dată după numele primului proprietar al moșiei, numit Vasile Darie, care avea un fecior pe nume Antohie⁵². Satul este în apropiere de Tupilați.
- 22. Dealul Copăceanei** – nume dat dealului care precedă satul Copăceana, aflat la est de Tupilați.
- 23. La colectiv** – denumire rămasă din perioada înființării gospodăriei colective, punctului cuprins între cimitirul satului și Râpa Adâncă.

⁵² Gheorghe Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, vol. V, partea a II-a, p. LXII.

24. **Pe șes** – toponim vechi folosit de săteni pentru a desemna o arie plata, dreaptă și întinsă a izlazului, apropiată de apa Elanului.
25. **La ciușmea** – toponim dat locului unde se află cișmeaua satului.
26. **La ulm** – Denumire dată din vechime unei zone situate la nord de satul Tupilați, pe valea acestuia, acolo unde altădată a fost un ulm secular, distrus de un fulger puternic în anii '70.
27. **La troiță** – un toponim care marchează o zonă unde este amplasată troița satului.
28. **Fâstâci** – a fost în trecut un cătun devenit sat și o moșie, păstrându-se astăzi denumirea zonei unde se afla moșia și locul unde ar fi existat așezarea.
29. **La Călugărița** – toponim dat de pe vremea monahiei Elisaveta (Elena) Costachi, cea care a moștenit, în urma împărțirii frățești a moșiilor după moartea tatălui, Costachi Constantin, o zonă aflată spre gura Mălăești.
30. **La Arie** – toponim dat unei zone plate de pe islazul satului, acolo unde altădată se depozitau clăile de grâu ale locuitorilor satului, pentru treierat cu caii sau cu batoza. Tot acolo este adunată astăzi și cireada de vaci pentru odihnă pe timpul amiezii.
31. **Petruț** – toponim dat unei proprietăți pe care era altădată un unui cireș amplasat sub coasta dealului ce mărginește satul, pe lângă vechea șosea a Bârladului.
32. **Drumul Brăilei** – punct de pe dealul spre Pogoceni care marchează drumul de pământ ce făcea în vechime legătura cu drumul istoric al Brăilei, ce trecea odată pe lângă Urdeștii de azi și care ajungea în Valea Bârladului (Docolina), de lângă Crasna de azi.
33. **La suta de hectare** – denumire dată unei suprafețe de teren de o sută de hectare, amplasată spre punctul Lazăr. Suprafața a fost dată cetățenilor din Tupilați în urma împrăștiării din anul 1945.
34. **Făgădău** – denumire dată unui vechi cătun și moșii amplasată lângă Pogoceni, spre Viișoara (Băsești).
35. **Faur** – denumire care marchează existența unui vechi sat și moșii aflate între Valea lui Darie și Poșta Elan.

- 36. Pe podiș** – desemnează o porțiune de pe dealul sau platoul puțin mai înalt ce formează podișul: Pogoceni, Hulubăț, Vutcani. Este vorba în primul rând de podișul Pogocenilor, toponim popular, folosit din vechime de către cei care aveau pământurile amplasate în această zonă.
- 37. Podul satului și podul Elanului** – toponime folosite de sătenii din vechime pentru a desemna locurile de trecere peste pârâul satului sau peste apa Elanului.
- 38. La curătură** – toponim folosit de anumiți săteni pentru a desemna câteva suprafețe de teren ce au fost curățate, defrișate de mărăcini sau arboreți, în vederea folosirii acestora pentru agricultură (ex. Curătura lui Milea).
- 39. La Casoianu** – denumire dată unei zone din vecinătatea Tupilațiului (la Nord spre Vutcani), după numele unui proprietar, Casian Leca, ginerele lui Gheorghe Săulescu, cunoscut în sat.

II.6. SATE DISPĂRUTE

Împrejurul satului Tupilați se regăseau numeroase așezări umane, ale căror populații au conviețuit într-o legătură firească și interdependentă cu satul Tupilați. Multe dintre ele însă au dispărut odată cu trecerea timpului. Motivul dispariției lor este necunoscut, totuși putem presupune că năvălirile străine au putut avea o influență negativă asupra zonei, determinându-i pe locuitori să-și părăsească treptat așezarea, până la pustiire. În urma unor conflicte armate, multe sate au fost prădate și apoi arse de către invadatori. Totodată aceste sate au fost și martorele unor episoade epidemiologice de ciumă, pestă și holeră, boli ce s-au preumblat prin toată Țara Moldovei în secolele XV-XIX. Bolile ar fi putut și ele să contribuie la pustiirea satelor. Amintim în special ciuma de la 1812-1813, care a dus la depopularea mai multor așezări. La toate acestea, s-au mai adăugat și fiscalitatea ridicată, abuzurile stăpânilor de pământ și multe altele, așa cum vom vedea mai departe.

- a. **Tricoleștii** – sat dispărut, mai greu de localizat, situat probabil lângă Popeni. Gheorghe Ghibănescu, în uricul din anul 1495, din 3 februarie, ne vorbește de un anume Toma Salce, feciorul lui Ionaș Tricolescu, trăitor către 1450 pe Valea Elanului. „Cât a trăit bătrânul Ionaș Tricolescu și-a făcut așezări pe moșioara lui și cum s-a întâmplat ca fiul său, Toma Tricolescu să cumpere în anul 1495 satul Salcea din vecinătate de la nepoții primilor proprietari, s-au unit cele doua trupuri de moșie, Salcea și Tricolești, într-un singur trup mai mare, unul prin moștenire de la tatăl lui Ionaș Tricolescu și altul prin cumpărătură cu 70 zloți de la nepoții popii Scolofendie”⁵³.

⁵³ Gheorghe Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. VII, p. XCII, doc. 43.

Cu timpul, Tricolești au intrat în stăpânirea Gorieștilor și Luculeștilor, de la străbunii lor. În data de 22 mai 1721 Gorieștii și Luculeștii își împart moșiile, venind în partea fraților Ilie și Antohie Gorie și satul Tricolești pe Elan. Satul apare menționat și pe la 1758, când se cercetează pricina cu Tricoleștii de pe Elan, dintre Ilie Gorie paharnic, respectiv Costache și Gavril Plăcintă. Nu se cunosc cauzele dispariției satului⁵⁴.

b. Salcea sau Sălceni – este un alt sat dispărut, localizat probabil între Găgești și Popeni. Despre acest sat Salcea este greu de precizat dacă a fost pe apa Bujorului, pe Moisia sau tocmai pe Jigălia. Satul apare menționat pentru prima dată în timpul domnitorului Ștefan cel Mare (1417-1504). „Din mila lui Dumnezeu, noi Ștefan Voievod, domn al țării Moldova. Facem cunoscut cu această carte a noastră, a tuturor celor care o vor vedea sau vor auzi citându-se, că au venit înaintea noastră și înaintea tuturor boierilor noștri Moldoveni, mari și mici, sluga noastră Ion Buzda și sora lui Dragalina, nepoții popei Scolofendie și alt Ion, fiul lui Vasile, nepotul popei Dragomir, de buna voia lor, nesiliți de nimeni, nici asupriți, și au vândut ocina lor dreaptă din dreptul lor uric un sat pe Elan, anume la Salce, între Ionaș Tricolescu și între Găjăoane și au vândut slugii noastre Toma Salce fiul lui Ionas Tricolescu pentru 70 zloți cătărăști”.⁵⁵

c. Pogoceni – satul a dispărut la începutul secolului XX, cam pe la 1912, deși pe o hartă din anul 1919 acesta apare prezent, ceea ce ne face să credem că satul încă exista cel puțin documentar, totuși fără a mai fi locuit. A fost o așezare de răzeși până la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX. El a aparținut de comuna Urdești, situat cam la 2-3 km vest de satul Tupilați. Nu se cunosc mai exact începuturile acestui sat, totuși el este menționat într-un ispisoc al lui Ștefan Voda Tomșa din anul 7125 (1617)⁵⁶.

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ *Ibidem*, p. CXXVIII-CXXIX, doc. 74.

În Pogoceni erau răzeșii Focșa și Iorest, duchiul Episcopiei din Huși. Pogocenii mai apar menționați și într-un document din 1696, decembrie, 28 când Nicodim ieromonahul, fiul lui Arseni din Șărbăcani și al Iustinei din Pogoceni, dăruiește lui Ștefan din Șărbăcani părțile sale de moșie din satele Șărbăcani, Rusești, Dețcani și Pogoceni.

- d. **Hulubăț** – denumit și Odaia Sârbii sau Sârbi, a fost un sat dispărut la începutul secolului al-XX-lea. Acesta apare în harta tipărită la 1919, despre care am mai discutat. După un document al siliștilor din trupul moșiei Mălăești, conform lui Gheorghe Ghibanescu, aflăm: „Tupilații, Sârbii și Hulubățul, Pașcanii, Lungenii și Bălănești, Vorovenii, Scorțenii și Stejenii, Țepenii, Stuhulețul, Hănăsenii, Bogdăneștii, Copăceana, am greși de am lua aceste nume de moșii, care au intrat în alcătuirea moșiei și satului Mălăeștilor ca venind pe aceeași vale. Așa Tupilați vin sat la 4 km mai jos de Poșta Elanului; Sârbii zis și Hulubățul vine sătucean peste Elan, pe singurul afluent din stânga Elanului; Hulubățul”.⁵⁷ După dispariția satului, o parte dintre locuitori se mută în satele Tupilați și Copăceana. Se cunoaște ca în satul Tupilați a venit și familia Pancu.

- e. **Fâstâci** – era un sat vechi, de asemenea răzășesc, care apare menționat în hotărnicia lui St. Popascu din 1761, în care două trupuri de moșii, Fâstâci și Caramboia dinspre Pogoceni, sunt încadrate într-un hotar pe Valea Elanului. Fâstâci se mărginește la apus cu Șărbăcanii, la sud cu Săpoteștii, la nord cu Pogocenii, iar la est cu Tupilații⁵⁸.

Din documentele analizate rezultă că au mai fost și alte sate dispărute în apropierea satului Tupilați, cum ar fi: Crăciunești, Faur și altele, însă neavând prea multe indicii, nu le vom mai descrie.

⁵⁷ *Ibidem*, p. CXIV, doc. 62.

⁵⁸ *Ibidem*, p. CXXIX, doc. 75.